

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Klára Jukličková

**Majetkové poměry manželů v době císařů
Augusta a Justiniána I.**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. David Falada, Ph.D.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 4. 9. 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 170 649 znaků včetně mezer.

Klára Juklíčková

V Praze dne 4. 9. 2019

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu diplomové práce JUDr. Davidovi Faladovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a vstřícnost při zpracování diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	1
1. Manželství.....	3
1.1. Manželství z pohledu současného, křesťanského a evolucionistického.....	3
1.1.1. Současná právní úprava.....	3
1.1.2. Křesťanství a manželství.....	3
1.1.3. Lewis Henry Morgan a evoluční teorie.....	5
1.2. Římská rodina a manželství.....	6
1.2.1. Římská rodina.....	6
1.2.2. Římské manželství.....	6
1.2.3. Matrimonium cum in manum conventione.....	8
1.2.4. Matrimonium sine in manum conventione.....	10
1.2.5. Další formy soužití podle římského práva.....	11
2. Majetkové poměry manželů.....	12
2.1. Právní vývoj v oblasti manželství do nástupu císaře Augusta.....	12
2.2. Majetkové právo manželů z obecného hlediska.....	13
2.2.1. Věno (dos).....	14
2.2.2. Dotální úmluvy (pacta dotalia).....	17
2.2.3. Darování před manželstvím (donatio ante nuptias).....	17
3. Právně historický vývoj do nástupu císaře Augusta.....	18
3.1. Od vzniku Říma až po ovládnutí Středomoří.....	18
3.2. Republika v krizi a reformy bratrů Gracchů.....	20
3.3. První triumvirát.....	22
3.4. Nástup císaře Augusta k moci.....	22
4. Augustovy reformy rodinného práva.....	31
4.1. Důvody vedoucí k reformám a jejich charakteristika.....	31
4.2. Lex Iulia et Papia Poppaea.....	33
4.2.1. Právní úprava povinného manželství.....	33
4.2.2. Sankce za porušení zákona s přihlédnutím k dědickému právu.....	35
4.2.3. Právní úprava věna a Augustovy reformy.....	36
4.3. Lex Iulia de adulteriis.....	38
4.3.1. Adulterium a stuprum.....	39
4.3.2. Lenocinium a incestum.....	40
4.4. Další legislativní činnost císaře Augusta v oblasti manželského majetkového práva.....	40
5. Právně historický vývoj do nástupu císaře Justiniána I.	42
5.1. Od principátu k dominátu.....	42
5.2. Diokleciánovy reformy.....	43
5.3. Christianizace Římské říše.....	44
5.4. Rozdělení a následný pád Západořímské říše.....	46
5.5. Východořímská říše.....	49
5.6. Nástup císaře Justiniána I. k moci.....	49
5.7. Justinián jediným vládcem Římské říše.....	51
5.8. Právní vývoj v oblasti manželství do nástupu císaře Justiniána I.....	52
6. Justiniánovy reformy rodinného práva.....	54
6.1. Důvody vedoucí k reformám a jejich charakteristika.....	54
6.2. Codex Iustinianus.....	55
6.3. Codex Iustinianus repetitae praelectionis.....	56
6.4. Digesta seu Pandectae.....	56
6.5. Institutiones seu Elementa.....	57

6.6.	Corpus Iuris Civilis.....	58
6.7.	Věno a majetková situace ženy ve volném manželství	58
6.8.	Darování před manželstvím (donatio ante nuptias).....	60
6.9.	Darování mezi manžely (donatio inter virum et uxorem si vivi)	61
6.9.1.	Odmítnutí dědictví nebo odkazu	61
6.9.2.	Darování peněz na drobnosti nebo splacení dluhu.....	62
6.9.3.	Plody a úroky	62
6.9.4.	Darování k náboženským účelům	63
6.10.	Darování mezi manžely na případ smrti	63
	Závěr.....	65
	Seznam použitých zdrojů	68
	Abstrakt	70
	Abstract	72

Úvod

Tématem této diplomové práce jsou majetkové poměry manželů v římském právu za dob vlády císařů Augusta a Justiniána I. Z obecného hlediska je současná i jakákoliv minulá právní úprava manželství bezpochyby zajímavým právním institutem, který lze rozebírat z různých úhlů pohledu. Je možné zkoumat právní postavení muže a ženy v manželství, jejich vzájemné vztahy, postavení dětí a také majetkové poměry. Vše uvedené je možné rozebírat i v rámci římského práva, které na manželství a rodinu nahlíželo odlišným pohledem oproti chápání současnému.

Římské manželství bylo velmi specifické a taktéž i jeho právní úprava. Základem každého římského manželství byla rodina, kterou ale římské právo pojímalo nejen jako jednotný útvar osob a majetku, ale i jako útvar náboženský. Zároveň byla římská rodina určitým sociálním a ekonomickým útvarem, a to především kvůli svému majetkovému aspektu. Otec rodiny – *pater familias* v rukách držel, kromě moci nad členy své rodiny, i veškerý rodinný majetek.

Pro porozumění tématu diplomové práce bude nejprve pojednáno o římské rodině a manželství, které existovalo ve dvou formách. Historicky starší bylo manželství s mocí manželskou nad ženou neboli manželství přísné. Mladší forma manželství byla označována jako manželství volné a charakteristické bylo tím, že manžel nad ženou neměl žádnou moc. Rozebrán pak bude institut věna a darování mezi manžely. Císař Augustus i císař Justinián reformovali instituty manželského majetkového práva, přičemž každý z nich měl pro svou reformní legislativní činnost jiné důvody a pohnutky.

Následně bude rozebrán historický vývoj Římské říše z malé obce po světové impérium, které si prošlo několika krizemi. Některé byly bez problému překonány, jiné naopak přispěly ke vzniku další krize, což nakonec vedlo k zániku Západořímské říše. V rámci pojednání o historickém vývoji bude přihlédnuto i k legislativní činnosti příslušných panovníků a císařů.

Císař Augustus k moci nastupuje v roce 27 př. n. l. tedy v době, kdy Římskou říši postihla nemalá krize. Republika již nebyla tak silná a postupně docházelo k jejímu rozkladu. V souvislosti s tím na významu upadala i římská rodina a manželství, které se staly jedním z předmětů Augustových reforem rodinného práva. Císař Justinián I. se k moci dostává mnoho století po Augustovi, a to až v roce 527 n. l. Římská říše se od té doby v mnohém proměnila. Ještě před Justiniánovým nástupem se rozdělila na dvě části a později jedna z nich – Západořímská říše, zanikla. Státním náboženstvím bylo nyní křesťanství, v jehož duchu nábožensky založený Justinián reformoval rodinné majetkové vztahy.

Cílem diplomové práce tedy bude analyzovat vývoj majetkových poměrů v manželství za vlády císařů Augusta a Justiniána I. a také porovnání jejich legislativní činnosti v rámci

historického kontextu vývoje Římské říše. Augustus byl prvním císařem Římské říše a jeho vláda je spojována s počátkem principátu – první fází císařství. Justinián pak představuje mimořádně zbožného císaře a zároveň posledního z císařů, který ještě ovládal latinu. Legislativní cíle Augusta a Justiniána se od sebe vzájemně odlišovaly, ale zároveň měly i některé společné rysy. Jedním z takových rysů bylo to, že oba svými reformami zasáhli rodinné právo i majetkové poměry manželů.

1. Manželství

1.1. Manželství z pohledu současného, křesťanského a evolucionistického

1.1.1. Současná právní úprava

Podle § 655 občanského zákoníku¹, se manželstvím rozumí „trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“ Ustanovení nepředstavuje výslovnou definici manželství, stanoví se jím pouze, co je pro samotnou podstatu manželství charakteristické, tedy co dělá manželství manželstvím.

Element trvalého svazku mezi mužem a ženou je umocněn i tím, že soužití osob stejného pohlaví není do občanského zákoníku začleněno, ale upravuje jej zvláštní zákon o registrovaném partnerství². Registrované partnerství je zde definováno jako „trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví“, nikoli jako trvalý svazek jako je tomu v případě manželství.

Z výše uvedeného vyplývá, že občanský zákoník rodině, rodičovství a manželství přiznává zvláštní právní ochranu, obecnou definici ale neobsahuje. Rodinu definují pro své vlastní účely pouze některé zvláštní zákony.

V římském právu definici rodiny rovněž nenalezneme, ač hrála v uspořádání římské společnosti významnou roli. Římská rodina byla vnímána jako soubor osob a majetku založený na institutu manželství. Na rozdíl od dnešního zákonného pojetí rodiny, měla ta římská, konkrétněji manželství dle římského práva uzavřené, i svůj náboženský rozměr. Každá rodina uctívala své „domácí božstvo“, které se předávalo vždy z muže na muže.³ Náboženský rozměr ale především majetkové aspekty římského manželství budou rozebrány v následujících kapitolách.

1.1.2. Křesťanství a manželství

Křesťanství, jako majoritní náboženství Evropy, mělo a stále má v oblasti manželství značný vliv.⁴ O síle jeho vlivu svědčí také skutečnost, že se postupně prosadilo i v římské

¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

² Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství.

³ FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec. Studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma.* Praha: Sofis, 1998. str. 40 – 43.

⁴ MALINA, Jaroslav a kolektiv. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám umění a literatury).* Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009. str. 2048.

společnosti, pro kterou byl od počátku jejího formování vžitý polyteismus⁵ a která byla ovlivňována různými náboženskými směry, pověrami a představami. Křesťané, stejně jako židé, prosazovali víru v jednoho Boha. Zachovávali loajalitu k říši i k samotnému císaři, odmítali mu ale vzdávat náboženské pocty. Tyto i další odlišnosti měly za následek jejich pronásledování, zejména za císaře Nerona. Tajná shromáždění byla obviňována z provádění orgií, uctívání genitálií kněží, zabíjení dětí a požívání jejich krve. Císař Nero jim dokonce kladl za vinu založení požáru v Římě v roce 64 n. l. Po tomto obvinění, pronásledování křesťanů nabralo na intenzitě, byli upalováni nebo odsuzováni k zápasu s dravou zvěří.⁶

I přes snahy zamezit a potlačit šíření křesťanské víry, se počet stoupenců zvyšoval. Hlavním důvodem byla především otevřená náruč křesťanství, jenž nečinilo mezi lidmi rozdíly, a do svých řad přijímalo každého bez ohledu na pohlaví, věk, sociální či etnickou příslušnost.⁷ Císař Galerius dal na sklonku svého života v roce 310 n. l. vypracovat toleranční edikt, kterým povolil svobodné vyznávání víry za podmínky, že se jeho vyznavači budou modlit za blaho císaře a Římské říše. V roce 313 n. l., vydal císař Konstantin I. edikt milánský spočívající ve zrovnoprávnění křesťanství s ostatními náboženskými kulty. Od roku 380 n. l. museli všichni obyvatelé Římské říše povinně vyznávat křesťanskou víru a křesťanství se tak stalo státním náboženstvím.⁸

Písmem svatým je pro křesťanství a z části i pro judaismus Bible. Jedná se o soubor starověkých textů rozdělený do dvou částí, které se nazývají Starý zákon a Nový zákon. Starý zákon hovoří o manželství jako o posvátném svazku muže a ženy založeném na trvalosti svazku a respektování jeho posvátnosti Bohem stvořené.⁹

Kniha Genesis 1:27 hovoří o počátku manželství: „Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, k obrazu Božímu stvořil jej: jako muže a ženu stvořil je.“ Kniha Genesis 2:21,24 uvádí, jak Bůh stvořil ženu: „Hospodin Bůh tedy na Adama přivedl hluboký spánek. Když usnul, vzal jedno z jeho žeber a zaplnil to místo tělem. Z onoho žebra, které vzal z Adama, pak Hospodin Bůh vytvořil ženu a přivedl ji k Adamovi. Adam tehdy řekl: 'To je konečně ona: kost z mých kostí, tělo z mého těla! Bude se nazývat manželkou, neboť je vzata z manžela!' To proto muž opouští otce i matku – aby přilnul ke své manželce a stali se jedním tělem.“ Z výše uvedených veršů

⁵ Náboženský systém, který vyznává více bohů či božstev. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*, str. 3169.)

⁶ BURIAN, Jan. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1970. str. 209 – 212.

⁷ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 211 – 212.

⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. Skripta. str. 70 – 77.

⁹ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 465.

vyplývá, že Bůh ženu – Evu stvořil z Adamova žebra právě proto, aby stála po jeho boku jako jeho rovnocenná partnerka a manželka.

Nový zákon na manželství hledí jako na svátost. Ježíš představuje hlavu církve, muž zase hlavu ženy. Muž je tedy ve vztahu k ženě připodobňován k Ježíšovi, žena k církvi. Spolu vytváří jednotu v podobě monogamického manželství¹⁰. Manželé by se měli navzájem obdarovávat láskou a úctou, utvářet jednotu – rodinu. Nový zákon připouští možnost do manželství nevstupovat a oddat se Bohu. Tento způsob života je považován za stejně plnohodnotný a naplňující jako život v manželství.¹¹

1.1.3. Lewis Henry Morgan a evoluční teorie

Lewis Henry Morgan, jeden z předních představitelů evolucionistické antropologie a autor významných děl, jakými jsou „Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci“ a „Systémy pokrevnství a sešvagření lidské rodiny“, zastával teorii evoluce, která stojí v protikladu k teorii kreacionismu¹². Skrze teorii evoluce lze na institut manželství nahlédnout z jiného úhlu pohledu – vědeckého, založeného na zkoumání vývoje od pravěkých kmenů po moderní civilizaci.¹³

Morgan rozlišuje pět rodinných forem, kdy každá tato rodina má svoje manželství přizpůsobené danému stupni vývoje a uspořádání společenských vztahů. Prvním stupněm byla „rodina pokrevních příbuzných“ založena na skupinovém manželství pokrevních bratrů a sester. Druhý stupeň představuje „punaluánská rodina“, pro kterou bylo charakteristické manželství ve skupině několika bratrů s jejich manželkami, a naopak manželství ve skupině několika sester s jejich manžely. Z punaluánské rodiny se vyvinula „syndyasmická (také párová) rodina“. V tomto případě se jednalo o soužití muže a ženy bez výhradního spoluzití. Manželství trvalo tak dlouho, dokud na tom muž a žena měli vůli. Čtvrtým stupněm byla „patriarchální rodina“, kterou tvořil muž a několik žen. Pátý a poslední vývojový stupeň představuje „monogamní rodina“. Tvoří ji manželství jednoho muže a jedné ženy založené na výlučném spoluzití a mající vlastní soustavu pokrevního příbuzenství.¹⁴

¹⁰ Monogamickým manželstvím je manželství jednoho muže s jednou ženou. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 2572.)

¹¹ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 465 a 1766 – 1767.

¹² Náborový směr, odmítající teorii evoluce, dle kterého Bůh stvořil svět a veškerá jsoucna z ničeho. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*, str. 2030.)

¹³ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 2590 – 2591.

¹⁴ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 2590 – 2593.

Lze uzavřít, že z pohledu současné právní úpravy, křesťanského i evolucionistického pojetí, je společným znakem soužití muže a ženy vedené úmyslem založit rodinu. Souvisejícím a zároveň nezbytným aspektem manželství je pak jeho majetková rovina.

1.2. Římská rodina a manželství

1.2.1. Římská rodina

Jak již bylo řečeno, římská rodina – *familia*, představovala jednotu osob a majetku, jednalo se o ekonomický, sociální a v neposlední řadě mocenský útvar. V čele rodiny stál otec – *pater familias*, disponující mocí otcovskou (*patria potestas*), mocí nad manželkou (*manus*) a mocí nad otroky a majetkem rodiny (*dominica potestas*).¹⁵ Ač se může na první pohled zdát, že postavení *pater familias* římskou rodinu formovalo od jejího počátku, není tomu tak. Základ římské rodiny se totiž nenacházel v otcovské nebo manželské moci, rodinu ve svém počátku spojovalo náboženství ohniště a předků. Členové rodiny se u ohniště pravidelně scházeli, obraceli se ke svému „domácímu božstvu“ s prosbami a především uctívali své předky. Náboženství ohniště a předků se přenášelo z muže na muže. Jen otci rodiny příslušelo provádění rodinných obřadů. *Patria potestas* se tak sama odvodila od náboženství a stala se jeho důsledkem.¹⁶

Uzavření manželství tedy pro ženu neznamenal jen změnu struktur dosavadních příbuzenských vztahů, ale i změnu náboženství. Žena opouštěla otcovskou rodinu a opouštěla i své dosavadní domácí náboženství. Již nemohla uctívat náboženství svého otce. Jejím náboženstvím se stalo náboženství manžela, stejně tak se jejími předky stali předci manžela.¹⁷

1.2.2. Římské manželství

„Římané nazírali na manželství jako na svazek uzavíraný v zájmu muže: manželství se mělo stát základem jeho rodiny a mělo zabezpečit trvání jeho rodu.“¹⁸ Pro vznik manželství byla důležitá *affectio maritalis* – projevená vůle muže vzít si ženu za manželku, která se stane i matkou jeho legitimních dětí. Vůle muže byla určující, žena si svého manžela vybírat nemohla.¹⁹ Nelze to ale chápat tak, že by žena měla v nově vzniklém manželství a v nové rodině podřadné

¹⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C.H.Beck, 1995. Právnícké učebnice. str. 132 – 133.

¹⁶ FUSTEL DE COULANGES, N. D. *Antická obec*. str. 40 – 43.

¹⁷ FUSTEL DE COULANGES, N. D. *Antická obec*. str. 41 – 43.

¹⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 133.

¹⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 133.

postavení. Žena zajišťovala chod domácnosti a výchovu dětí, navíc jí s domácími pracemi vypomáhaly otrokyně. Muž ženě do správy domácnosti nezasahoval a ponechával jí v těchto oblastech i určitou volnost, limitovanou mocí manželskou.²⁰

Podle římského práva mohl platné manželství uzavřít římský občan mající *ius conubii* (právo sňatku), případně cizinec mající toto právo. V obou případech se muselo jednat o sňatek s římskou občankou. Potomci vzeší z tohoto svazku se stávali plnoprávními občany. Zemřel-li *pater familias* přecházela otcovská moc na nejstaršího syna. Ke vzniku legitimního manželství byla dále nutná způsobilost stran a nesměla být dána překážka vylučující jeho uzavření. Snoubenci museli řádně projevit svou vůli, dodržet formu je-li právem stanovena. U osob *alieni iuris*²¹ byl nutný souhlas otců rodin obou snoubenců.²²

Překážky vylučující uzavření manželství lze dělit na absolutní a relativní. Absolutní překážky vylučují uzavření manželství s jakoukoli osobou. Tyto překážky byly dány, pokud se jednalo o osobu nedospělou, o osobu, u níž již trvalo manželství, o osoby duševně choré, impotenty, kleštěnce, či pokud u dané osoby trval vdovský rok²³. Naproti tomu relativní překážky vylučovaly uzavření manželství jen s konkrétním okruhem osob. Bylo jich mnohem více než absolutních – pro ilustraci můžeme uvést švagrovství, pokrevní a právní příbuzenství, rozdílnost stavů (patricijové a plebejové²⁴, otrokyně a svobodný). Zákaz sňatku mezi patricijí a plebeji byl zrušen v roce 445 př. n. l., stalo se tak vydáním *lex Canuleia*.²⁵

Sňatku nejčastěji předcházely zasnuby (*sponsalia*), které nebyly povinné a neměly žádné právní důsledky. I když se při zasnubách snoubenci zavázali do manželství vstoupit, nebylo možné je k tomu nutit. Pokud jedna ze stran zasnuby zrušila, musela vrátit zasnubní závdavek (*arrha sponsalicia*), jenž dával jeden ze snoubenců druhému na znamení zasnubní dohody.²⁶

²⁰ VAŇKOVÁ, Jarmila. *Římské realie pro právníky*. Bratislava: IURA EDITION, 2003. str. 53 – 54.

²¹ Dle postavení osob v římské rodině rozlišujeme osoby *sui iuris* a *alieni iuris*. Osoby *alieni iuris* byly podřízeny cizímu právu, např. manželka spadala pod manželskou moc svého manžela, potomci pak pod otcovskou moc. Osoby *sui iuris* byly „osoby svého práva“, byly plně oprávněny a nikomu odpovědné, např. otec rodiny – *pater familias*. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 58 – 59.)

²² KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 136.

²³ Neboli také smuteční rok, v rámci něhož se ovdovělé ženě zakazovalo uzavřít nové manželství. Důvodem nebylo držení smutku nad zemřelým manželem, nýbrž možnost sporného těhotenství, pro muže žádný takový zákaz neplatil. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 137.)

²⁴ Patricijové byli potomci původního obyvatelstva, plebejové byli chudší obyvatelé a především přistěhovalci, jejichž práva byla někdy omezována. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*, str. 3057 a 3130.)

²⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 136 – 137.

²⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 137 – 138.

V předvečer svatebního dne nevěsta obětovala domácím bohům své hračky a odložila dívčí tógu (*toga praetexta*). Druhý den si oblékla svatební šat skládající se z dlouhé neoroubené tuniky (*tunica recta*) stáhnuté v pase dvojitou stuhou a uvázanou zvláštním typem uzlu označovaným jako *nodus Herculeus*. Svrchní část šatu pak tvořil šafránově žlutý plášť, červenooranžový závoj byl na hlavě nevěsty přidržován věnečkem uvinutým z majoránky nebo také z myrty či z květů pomerančovníků. Vlasy se vyčesávaly do šesti pramínků, propletenými stužkami a tvořily nad čelem vysoký diadém. Ženich si oblékal tógu symbolizující mužskou a občanskou důstojnost. Po svatebním obřadu následovala hostina a po jejím skončení byli mladí manželé doprovázeni ostatními svatebčany za zpěvu svatebních písní a popěveků až k domu ženicha, kde nevěsta pronášela tradiční větu *Ubi tu Gaius, ego Gaia* jako manželský slib, kterou lze přeložit jako: kde budeš ty, otec rodiny, tam budu i já, matka rodiny. Ženich poté nevěstu přenesl přes práh, protože nebylo žádoucí, aby nevěsta při vstupu do domu zakopla. Věštilo by to zlé znamení.²⁷

V římském právu lze rozlišovat dvě formy manželství. Historicky starší forma manželství s mocí manželskou nad ženou, označována také jako přísné manželství (*matrimonium cum in manum conventione*), byla typická pro právo primitivní agrární společnosti. Vlivem rozvoje ekonomických, sociálních a dalších vztahů začalo přísné manželství ustupovat manželství volnému bez moci manželské nad ženou (*matrimonium sine in manum conventione*). Počátkem císařské doby bylo přísné manželství uzavíráno spíše výjimečně.²⁸

1.2.3. *Matrimonium cum in manum conventione*

Uzavřením přísného manželství vstupovala žena do manželovy rodiny a stávala se matkou rodiny – *mater familias*. Zároveň podstupovala *capitis deminutio minima* spočívající ve změně jejího právního postavení. V rámci *capitis deminutio minima* docházelo k zániku dosavadní moci otcovské a agnátských vztahů²⁹, k otcovské rodině ji nadále pojilo pouze příbuzenství kognátské³⁰. Jejimi novými agnáty se stali agnáti jejího manžela a moc otcovskou nahradila moc manželská. Postavení manželky bylo v této nové agnátské rodině podřízené, jako

²⁷ LISOVÝ, Igor. *Antické reálie - rodina, stravování, obydlí. Příručka pro posluchače oboru Latinský jazyk a kultura*. [CD], Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2007. str. 24 – 26.

²⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 133 – 134.

²⁹ Příbuzenství založené na otcovské nebo manželské moci. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. str. 31.)

³⁰ Příbuzenství pokrevní, opak agnátského. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 1935)

osoba *alieni iuris* byla ve vztahu k manželovi v postavení dcery (*filiae loco*), ve vztahu k vlastním dětem v postavení sestry (*sororis loci*). Podřízené postavení manželky bylo částečně vyvažováno v dědickém právu, neboť byla spolu s dětmi zařazena do první dědické skupiny, tj. skupina „vlastních dědiců“.³¹

Pro označení moci manželské užívali Římané výraz *manus* (v překladu ruka jako symbol moci nad ženou)³². Neznamenal to však, že by muž nad ženou vládl větší fyzickou silou. Původní smysl manu lze najít opět v náboženských představách, které do popředí kladly muže, ženu pak pod jeho moc. Žena, jež neuzavřela sňatek formou zakládající moc manželskou, pod moc manžela nespádala a nenáležela tak ani k jeho domácímu náboženskému kultu.³³

Manžel mohl svou moc nad manželkou uplatňovat velmi široce. Byl oprávněn ve své poslední vůli ustavit ženě poručníka a podat vindikační žalobu³⁴ proti tomu, kdo by u sebe jeho ženu úmyslně zadržoval. Svou ženu mohl i trestat za podmínky, že se poradí jak s členy vlastní rodiny, tak i s pokrevními příbuznými ženy. Neučinil-li by tak, hrozila by mu za nadměru přísný postup cenzorská důtka. Manžel se uzavřením manželství stával vlastníkem veškerého majetku, který žena vlastnila a vlastníkem veškerého dalšího majetku, který žena posléze nabyla za trvání manželství.³⁵

V tomto kontextu je vhodné zmínit „osamostatnění manu“. Římští právníci dokázali tento institut, spojený jinak s manželstvím, izolovat a využívat jeho důsledky k zcela jinému účelu. Pokud se žena chtěla zbavit svých agnátských příbuzných, „podřídila se“ manželské moci svého důvěrníka a v důsledku *capitis deminutio minima* docházelo k zániku agnátského příbuzenství. Poté důvěrník ženu ze své moci propouštěl, zároveň se stával jejím poručníkem, bezpochyby ochotným vycházet jí vstříc.³⁶

Přísné manželství mohlo být uzavřeno třemi způsoby: *confarreatio*, *coemptio* a *usus*.

Nejobradnější a zároveň nejstarší způsob byl *confarreatio*, který uzavírali pouze patricijové za předpokladu, že rodiče obou snoubenců byli naživu. Později se tento druh obřadu stal povinný pro osoby v kněžských funkcích. Obřad probíhal v přítomnosti nejvyššího pontifika, Iovova flamina a deseti svědků. Po pronesení slavnostní přísahy ženich a nevěsta obětovali Iovovi špaldový koláč zvaný *far*. Rozlamoval se nad hlavou nevěsty držící tři pšeničné klasy.

³¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 133.

³² SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 114.

³³ COULANGES, F. de. *Antická obec*. str. 86.

³⁴ Neboli vlastnická žaloba (*rei vindicatio*). (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str.144.)

³⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 133 – 135.

³⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 135.

Rozvod (*diffarreatio*) byl možný, nebyl ale vůbec jednoduchou záležitostí. Manželství uzavřené přísahou nejvyššímu bohu mohl rozloučit jen velekněz prokletím toho z manželů, který rozvod požadoval.³⁷

Coemptio, jako další ze způsobů uzavírání přísného manželství, byl přístupný i plebejům. Odehrával se za přítomnosti pěti plnoletých římských občanů a vážného (*libripens*) držícího v ruce váhy, kterým mohl být taktéž jen plnoletý římský občan. Na rozdíl od konfarrace se nejednalo o náboženský obřad, žena přecházela do moci manželské skrz „koupi“. Nevěsta si se svolením svého otce symbolicky kupovala manžela, vkládala mu do rukou bronzovou minci – *as*. Druhou minci, která byla určena domácím bohům, si vkládala do střevíce a třetí mincí si kupovala právo na užívání mužova domu. Rozvod takto vzniklého svazku se nazýval *remancipatio*.³⁸

Poslední způsob, jak bylo možné uzavřít platné manželství, se nazýval *usus*. Stačilo, aby spolu muž a žena žili v jednom domě po dobu jednoho roku. Po uplynutí této roční lhůty vznikala muži nad ženou manželská moc, a tudíž i přísné manželství. Chtěla-li žena vzniku zabránit, stačilo, aby na tři dny a tři noci opustila společné obydlí. Po jejím návratu začala znovu běžet roční lhůta. K rozvodu takto vzniklého manželství pak rovněž stačilo, aby žena z mužova domu odešla a již se nevrátila.³⁹

1.2.4. *Matrimonium sine in manum conventione*

Pro volné manželství bylo charakteristické, že muži nad ženou nevznikala žádná moc a právní postavení se ani u jednoho z nich neměnilo. Žena se nazývala *uxor*, nikoli *mater familias*, a nestávala se součástí rodiny manžela. Zůstávala podřízena moci otcovské, jestliže otce neměla, zůstávala osobou *sui iuris*. Nebyla ani agnátkou svých dětí. Ty podléhaly otcovské moci manžela a byly rovněž jeho agnáty. Z hlediska dědického práva neměla žena žádný nárok vůči manželově rodině. Manžel byl nucen respektovat otcovskou moc otce své manželky, který proti němu i komukoliv jinému, mohl užít vindikční žalobu, pokud mu dceru zadržoval. Pro volné manželství nebyla předepsána žádná konkrétní forma. Stačil tedy pouze souhlas snoubenců, že vstupují do manželství.⁴⁰

³⁷ LISOVÝ, I. *Antické realie - rodina, stravování, obydlí*. str. 16.

³⁸ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 3582.

³⁹ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 3582 – 3583.

⁴⁰ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 134.

Ve volném i přísném manželství proti sobě manželé nesměli užívat infamující žaloby (*actiones famosae*)⁴¹ ani žaloby na pokutu (*actiones poenales*)⁴². Neměli povinnost proti sobě svědčit a náležela jim rovněž výsada *beneficium competentiae*, dle které mohli být v rámci exekuce odsouzení pouze do výše svého majetku.⁴³

1.2.5. Další formy soužití podle římského práva

„Konkubinát je trvalé pohlavní soužití osob svobodných, kdy úmyslem muže není mít manželku, ale jen souložnici. Proto Římané definovali konkubinát jako spojení *libidis causa, non liberorum quaesundorom* (kvůli chtíči, ne kvůli plození dětí).“⁴⁴ Nejednalo se ale o poměr právní, nýbrž pouze faktický. Děti narozené v konkubinátu byly považovány za nemanželské, jejich otec nad nimi neměl otcovskou moc a příbuzenství je pojilo pouze k matce. V konkubinátu většinou žili ti, kterým bránila uzavřít platné manželství jedna ze zákonných překážek. Konkubinátem tedy mohlo být soužití muže významného postavení a ženy nízkého původu, např. prostitutky.⁴⁵

Contubernium, jako další druh soužití, bývá velmi často (a nepřesně) označováno jako otrocké manželství. Stejně jako konkubinát se jednalo o vztah faktické povahy. Neměl žádné právní důsledky, nevznikalo ani kognátské příbuzenství. Mohlo se jednat o soužití otroka s otrokyní, ale také o soužití svobodného s nesvobodným.⁴⁶

⁴¹ Žaloby, které pro odsouzeného znamenaly bezectnost. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 22.)

⁴² Žaloby znějící na udělení pokuty. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 25.)

⁴³ BLAHO, Peter., HARAMIA, Ivan., ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, str. 130 – 131.

⁴⁴ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 135.

⁴⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 135 – 136.

⁴⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 135 – 136.

2. Majetkové poměry manželů

2.1. Právní vývoj v oblasti manželství do nástupu císaře Augusta

Byl to údajně bájný zakladatel Říma Romulus, který rozdělil obyvatelstvo na patricije a plebeje. V období rané republiky měli vedoucí postavení patricijové, jenž patřili k potomkům sídlícím v Římě od samotného údobí jeho vzniku. V případě plebejů se pak jednalo o přistěhovalce, sice občany města, kterým ale náleželo podřadné postavení a stáli na okraji římské společnosti. Plebejové po dlouhou dobu usilovali o zrovnoprávnění s patriciji, částečným kompromisem se pak v roce 450 př. n. l. stal Zákon dvanácti desek.⁴⁷ Tuto nejstarší římskou kodifikaci obyčejového práva sepsala, lidovým shromážděním na dobu jednoho roku zvolená, desetičlenná komise úředníků zvaných decemvirové. Po uplynutí jednoho roku se komisi podařilo sepsat a předložit lidu ke schválení deset tabulí, které byly za rok doplněny o dvě další. Obsah první až třetí desky je právo procesní, čtvrtá až pátá se zabývá právem rodinným a dědickým, šestá až sedmá právem majetkovým, osmá deska se věnuje trestnímu právu, devátá až desátá obsahuje právo týkající se správy a náboženství. Obsah desáté až jedenácté desky tvoří normy různého druhu. Normy jsou charakteristické svojí kazuistikou, tvořeny jsou příkazy a zákazy. Zákon dvanácti desek také nerozlišuje mezi patriciji a plebeji.⁴⁸

Přesto zde můžeme najít zákaz jejich vzájemných sňatků, znějící následovně: „... tito přidali dvě desky nespravedlivých zákonů, o právu sňatku ... stanovili nelidské ustanovení, aby ho plebejové s patriciji neměli.“⁴⁹ Plebejové dále měli omezené právo nabývat soukromé vlastnictví a disponovat s ním⁵⁰, lze tedy dovodit, že v kombinaci s uvedeným zákazem sňatku, který byl relativní překážkou pro uzavření manželství, mohli plebejové uzavřít manželství pouze s plebejem, a to povětšinou pocházejícím ze stejně méně majetné rodiny vzhledem k již uvedenému omezení práva nabývat majetek.

Co se týká institutu manželství, obsahuje Zákon dvanácti desek i pár dalších norem, například upravuje zapuzení manželky, určuje nemožnost ženy dědit po synovi, který byl opomenut v závěti a také stanovuje, že otcem dítěte je manžel matky, pokud se dítě narodí do

⁴⁷ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 21 – 22.

⁴⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 15 – 16.

⁴⁹ *Cic. De rep. 2, 37: ... qui duabus tabulis iniquarum legum additis conubia ... ut ne plebei cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt* dle SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius. Zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018. str. 40.

⁵⁰ GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Praha: BB/art, 2010. str. 80 – 84.

deseti měsíců po rozvodu či smrti manžela. Dokonce zde najdeme i normu, dle které směla vdaná žena starší pětadvaceti let držet svůj majetek.⁵¹

Mezi roky 331 – 329 př. n. l. začalo být trestně stíháno cizoložství matron⁵². Během druhé punské války byl v roce 215 př. n. l. přijat *lex Oppia sumptuaria*, který mimo jiné omezoval přílišný luxus (*sumptus*) žen. Uvedený zákon byl zrušen roku 195 př. n. l. Ženy se do té nesměly zdobit šperky o váze větší než ½ libry (327 g), k přepravě po městě nesměly používat vůz taženými dvěma koňmi a oblékat se do vícebarevných šatů. V roce 204 př. n. l. bylo zakázáno darování nad určitou, ale nám neznámou sumu. Výjimkou byly případy, kdy se darování týkalo blízkých osob nebo těch, kdo dárci zachránili život. Darování bylo zakázáno přijetím *lex Cincia de donis et muneribus*. Za blízké osoby se považovali i manžel a manželka, proto i jich se výjimka týkala. Kolem roku 190 př. n. l. byla omezena (přijetím *lex Furia testamentaria*) výše odkazu (*legatum*) na maximální částku 1000 assů, pokud hodnota odkazu tuto částku převyšovala, hrozilo uložení pokuty. Uvedené omezení neplatilo pro manželky a snoubenky. Roku 169 př. n. l. bylo přijetím *lex Voconia* značně omezeno dědické právo žen, ženy nesměly⁵³ „...dědit z testamentu po občanech 1. majetkové třídy (s větším majetkem než 100 000 sesterciů); odkazem (*legatum*) nebo darováním pro případ smrti (*donatio mortis causa*) nelze po občanu 1. majetkové třídy získat více než obdrží všichni dědici dohromady; ze zákona nemohou dědit jiné ženy než dcery a sestry zůstavitele a to jen tehdy, pokud byly jeho agnátkami.“⁵⁴

Kolem roku 162 př. n. l. došlo ke zrušení domácího soudu nad ženou, a na základě *lex Maenia de dote* byla zavedena *actio rei uxoriae*. Touto žalobou bylo možno se po dědicích manžela domáhat, aby vdově vrátili to, co bylo dáno jako věno. V roce 55 nebo 52 př. n. l. začal být ten, kdo zavraždil blízkého příbuzného, trestán vyhnanstvím, namísto starého trestu zašití do pytle spolu se zvířaty a vhození do vody.⁵⁵

2.2. Majetkové právo manželů z obecného hlediska

Jak již bylo nastíněno v úvodních kapitolách 1.2.3. a 1.2.4., majetkové vztahy mezi manžely se lišily dle toho, o jaký typ manželství se jednalo. Pokud se žena podřizovala

⁵¹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 79 – 83.

⁵² Matronou se rozumí počestná důstojná paní (BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981. str. 225.)

⁵³ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 1 – 19.

⁵⁴ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 19.

⁵⁵ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 19 – 36.

moci manželské v rámci uzavření manželství přísného, přecházela na jejího manžela i veškerá majetková práva. Žena jako osoba *alieni iuris* nemohla vlastnit majetek, ani ho nabývat. Pokud svým vlastním právním jednáním majetek přece jen nabyla, stával se vlastníkem tohoto majetku její manžel. Jiná situace vznikala, pokud byl i ženin manžel osobou *alieni iuris*, vlastníkem a majetkovými právy ženy v takovém případě disponoval otec jejího manžela, mající nad svým synem moc otcovskou.⁵⁶

Kolem roku 200 př. n. l. se začalo objevovat manželství bez moci manželské nad ženou – volné manželství, jenž bylo charakteristické větší právní autonomií obou manželů, především pak ženy v kontrastu k manželství přísnému. Majetkové poměry muže a ženy vstupujících do manželství se neměnily, nevznikalo žádné majetkové společenství. I přesto měl muž hlavní postavení, spočívající ale v povinnosti zajistit manželce a potomkům dostatečnou výživu odpovídající svému stavu a majetku.⁵⁷

Pozornost si v tomto kontextu zaslouží řecký spisovatel a historik Plútarchos, který Řím několikrát navštívil. Mezi jeho nejslavnější díla patří například „Životopisy slavných Řeků a Římanů“, jenž obsahuje dvacet dva životopisů spojených do dvojic, kdy navzájem porovnával jednu řeckou a římskou osobnost. Ve svém díle „Rady manželské“, citoval v souvislosti s majetkovými poměry manželů řeckého filozofa a matematika Platóna.⁵⁸ Dle Platóna je šťastná a spokojená jen ta obec, kde se neodlišuje vlastnictví jednoho od druhého. To lze dle Platóna vztáhnout i na majetkové společenství manželů. Manželé mají svůj majetek sdružit do jednoho jmění, nerozlišovat co je cí. Neboť stejně jako víno je považováno za smíšený nápoj, nezáleží na tom, kolik obsahuje vody, tak stejně by mělo být nahlíženo na společenství majetku. Ten by ale vždy měl nést mužovo jméno.⁵⁹

2.2.1. Věno (dos)

Věnem se v římském právu rozumí majetková hodnota, kterou žena poskytovala svému budoucímu manželovi za účelem ulehčení nákladů spojených se vznikem manželství a založení rodiny. Na zřízení věna neměl přitom budoucí manžel žádný zákonný nárok. Takový zákonný nárok měla pouze žena vůči svému otci, vůči své matce jen v ojedinělých případech. Manžel

⁵⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 132 – 135.

⁵⁷ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 133 – 135.

⁵⁸ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 3139

⁵⁹ PLÚTARCHOS. *Rady manželské, Útěcha ženě, O lásce (zlomky nezachované rozpravy)*. Plzeň: Odeon, 1973. str. 17 – 18.

oproti tomu nemusel vracet ženě věno, které mu poskytla v omylu, že to je její povinnost. Zřízení věna bylo ale žádoucí, především ze dvou důvodů.⁶⁰

Prvním důvodem bylo již uvedené ulehčení nákladů vzniklých v důsledku manželství, druhým důvodem pak bylo ekonomické zajištění ženy v případě rozvodu či zániku manželství. Žena, která neuzavřela nové manželství, se dostala do nelehké situace. Věno pak představovalo vcelku dostačující řešení. Ovdovělá žena mohla k navrácení věna užít výše uvedenou *actio rei uxoriae*, výjimečně se mohla vrácení věna domáhat během trvání manželství. Učinit tak mohla, pokud jí manžel neposkytoval dostatečnou výživu, anebo pokud vedl marnotratný život. Pohledávky na vrácení věna se z hlediska posloupnosti řadily hned za pohledávky fiskální.⁶¹

Římské právo věno rozlišuje dle osoby, která jej zřizuje. Věno zřízené otcem nevěsty se označovalo jako *dos profectitia*. Augustus otcí dokonce stanovil povinnost dceři věno zřizovat. Zřídit věno mohla i nevěsta sama (za podmínky, že byla osobou *sui iuris*), případně i jiná osoba – ta, která jí chce darovat či dlužník, který zřízením věna nevěstě splatí svůj dluh. V tomto případě se věno označovalo jako *dos adventitia*. Poskytnutí věna mohlo být podmíněno trváním manželství, zřizovalo se pak stipulačním závazkem⁶². Obsah závazku poté spočíval v navrácení věna v případě, že manželství zanikne. Takto zřízené věno se označovalo jako *dos receptitia*.⁶³

Věno bylo možno zřídit mnoha způsoby. Například převodem vlastnického práva (*datio dotis*), za použití všech forem převodu (mancipace, injurecesse a tradice) nebo mohlo být jen slíbeno, a to stipulací, nebo později i slibem bez předchozí otázky (*dotis dictio*).⁶⁴

Seneca⁶⁵ ve svém díle „O dobrodiních“ dokonce uvádí, že pro sice chudé nevěsty, ale původem z rodin zasloužilých občanů, mohl věno obstarat římský stát ze státní pokladny. Takové věno údajně obdržely dcery C. Fabia, C. Scipiona a M. Curia, jejichž otcové jim žádný majetek nezanechali. Dle Senecy tím byli manželé dívek dokonce poctěni, když jim „tchánem“ byl římský stát.⁶⁶

⁶⁰ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 140 – 141.

⁶¹ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. str. 134 – 136.

⁶² Stipulací v římském právu rozumíme jeden z druhů verbálních kontraktů, k uzavření stipulace docházelo po pronesení předem pevně určených slov, kdy se sloveso odpovědi muselo shodovat s otázkou, např. věřitel se ptal: „Slibuješ?“ Dlužník pak odpovídal: „Slibuji.“ (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 157.)

⁶³ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. str. 135.

⁶⁴ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 141.

⁶⁵ Lucius Annaeus Seneca žil přibližně 4 př. n. l. – 65 n. l., jednalo se o římského filozofa a politika v období raného císařství, byl také vychovatelem císaře Nerona. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 3560.)

⁶⁶ LIŠOVÝ, I. *Antické reálie - rodina, stravování, obydlí*. str. 24.

Obsahem věna mohlo být prakticky cokoliv, co je způsobilé rozmnožit majetek manžela. Mohlo se tedy jednat o pohledávky, věcná práva k věcem cizím i o vlastnické právo k majetku jako celku. Obsah věna mohl být oceněn, buď formou *taxationis causa* nebo *venditionis causa*. Při *taxationis causa* se zjistila cena všech věcí věno tvořících. Došlo-li poté vinou manžela k jejich znehodnocení nebo zničení, byla již cena věcí dána, což usnadňovalo průběh případného sporu o výši náhrady. *Venditionis causa* spočívalo v ocenění věna penězi, kdy se na věno následně hledělo jako na peněžitou sumu, představující peněžní odhad věcí, které věno tvořily. Otázkou je, zda to pro manžela bylo pak výhodou či ne, když byl povinen ženě po skončení manželství vyplatit takto oceněnou částku, i když oceněné věci ve vlastnictví z jakéhokoliv důvodu neměl.⁶⁷

Věno při uzavření přísného manželství přecházelo do vlastnictví manžela, případně jeho otce, pokud byl manžel osobou *alieni iuris*. Manžel s věnem mohl volně disponovat.⁶⁸ Omezení přinesly až reformy císaře Augusta, o nichž bude detailněji pojednáno v následujících kapitolách.

O věci tvořící věno musel manžel pečovat tak, jako pečuje o své vlastní věci⁶⁹, odpovídal za *culpa in concreto*⁷⁰.

Věno žena přinášela i do manželství volného, nepřecházelo ale do vlastnictví manžela. Žena byla majetkově samostatná. Věno tvořilo samostatný majetek a manžel k němu měl jen ta práva, o kterých žena sama rozhodla, že mu náleží. Žena se také v souvislosti s postupným rozšířením volných manželství a uvolnění mravů pojišťovala proti rozvodu, vymíňovala si vrácení věna stipulací *cautio rei uxoriae*.⁷¹

U přísného manželství žena neměla k věnu po dobu trvání manželství žádná práva, v pozdější době měla pouze výše uvedený nárok na vrácení věna. Nárok na vrácení věna nezřídka plnil motivační funkci pro setrvání v manželství. Vrácením věna se u přísného manželství zmenšil majetek manžela, ale i u volného manželství si mohl manžel z věna srazit určité položky před jeho vrácením, což k setrvání v manželství motivovalo zase manželku.⁷²

Právo na tyto srážky neboli právo na *retentiones ex dote*, náleželo manželovi hned v několika případech. Pokud rozvod zavinila žena nebo její otec, mohl si manžel z věna na každé

⁶⁷ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 141 – 142.

⁶⁸ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. str. 135.

⁶⁹ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. str. 135.

⁷⁰ „Konkrétní“ nedbalost, posuzována podle chování toho, kdo způsobil škodu. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 54.)

⁷¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 141 – 142.

⁷² BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. str. 134 – 138.

společné dítě strhnout 1/6, musel ale zachovat aspoň polovinu částky peněžní hodnoty věna. Postih srážkami věna hrozil ženě, která se dopustila cizoložství nebo jiného poklesku proti mravům. V prvním případě si manžel srážel 1/6, ve druhém pak 1/8. Manžel si mohl dále odečíst nutné náklady, které vynaložil. Odečíst bylo rovněž možné hodnotu darů. Odcizila-li mu žena nějaké věci, mohl si z věna srazit hodnotu věcem odpovídající.⁷³

2.2.2. Dotální úmluvy (pacta dotalia)

Manželé si mohli dohodou obecné předpisy o věnu upravit. Nejdříve to bylo možné jen stipulací – tedy formálním kontraktem, za císaře Justiniána byla povolena i neformální úmluva zvaná *pactum dotale*. V praxi byla ale následně smluvní autonomie ženy často omezována, jelikož žena i přes pozdější uvolnění mravů, vždy byla v o trochu horším postavení než muž. Žena v rámci dotální úmluvy nemohla zhoršit své situaci, například tím, že by se vzdala práva na vrácení věna a platné nebyly také úmluvy, které by byly namířeny proti samotné podstatě věna.⁷⁴

2.2.3. Darování před manželstvím (donatio ante nuptias)

Darování před manželstvím se začalo objevovat na východě římské říše a v období absolutního císařství se začalo hojně využívat. Císař Justinián tento institut v určitých aspektech modifikoval,⁷⁵ bude o něm proto pojednáno v kapitole týkající se císaře Justiniána a jeho vlády.

⁷³ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. str. 136 – 138.

⁷⁴ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 142.

⁷⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 142 – 143.

3. Právně historický vývoj do nástupu císaře Augusta

3.1. Od vzniku Říma až po ovládnutí Středomoří

Již od pradávna bylo území města Řím, vzhledem ke své poloze a charakteru přírodních podmínek, pro své obyvatele vhodným místem pro život. Místo, na jehož území Řím později vznikl, leželo ve středoitalské oblasti zvané Latium, sevřené sedmi římskými pahorky. Půda zde byla úrodná, oblast byla i dobře zásobena vodou dostupnou v každém ročním období. Před samotným vznikem byl Řím pod vlivem několika kultur, které jeho území postupně osidlovaly a z nichž se posléze vyformovaly jednotlivé osady mající znaky menších měst. O životě těchto předřímských prvobytně pospolných osad nemáme moc informací. Více toho lze zjistit až s příchodem kmene Etrusků, jejichž původ není zcela dobře znám. Existují tři různé teorie jejich původu. Podle první teorie přišli Etruskové do Itálie ze severu Evropy, druhá teorie jim přisuzuje původ domácího italského obyvatelstva a dle poslední teorie, kterou převzal i řecký dějepisec Herodotos, se jednalo o přistěhovalce z Lýdie v Malé Asii. Stojí za povšimnutí, že etruská architektura skutečně nesla znaky vlastní pro kultury východní.⁷⁶ „Od 8. stol. př. n. l. rostla silně moc Etrusků, kteří začali pronikat do Latia a zmocnili se v něm některých důležitých míst; odtud ovládli i sousední Kampánii. Od 8. do 6. stol. př. n. l. byli Etruskové na vrcholu své moci.“⁷⁷

Počátkem 7. století př. n. l. došlo ke sjednocení sedmi osad nacházejících se na pahorcích Esquilinu, Caeliu a Palatinu. Vytvořila se tak volná federace označovaná jako *Septimonium* (nikoli podle počtu pahorků, ale podle počtu osad). Pro usnadnění a možná i z nutnosti styku mezi jednotlivými osadami, došlo o pár let později k vybudování kanálu (*cloaca maxima*) za účelem odvodnění bažinatého údolí, na němž vzniklo slavné *forum Romanum*. Nic již nebránilo tomu, aby se osady sjednotily v jedno město. S největší pravděpodobností se tak stalo pod vlivem kmene Etrusků.⁷⁸ Dávná římská tradice ovšem za zakladatele města nepovažovala Etrusky, ale legendárního Romula, který údajně město založil v roce 753 př. n. l. poté, co zabil svého bratra Rema. Stanovit přesné datum založení města není vůbec jednoduché, jelikož počátky Říma sahají až do archaické doby. Snahou římských historiků proto bylo vnést,

⁷⁶ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 21 – 27.

⁷⁷ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 17.

⁷⁸ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 18 – 20.

do temnotou zahalené doby, alespoň nějaký řád. Výsledkem je již uvedená legenda. Zůstává otázkou, do jaké míry alespoň v hrubých obrysech odráží pravdivý vývoj historických událostí.⁷⁹

Ať už Etruskové sehráli při formování Říma v město roli jeho zakladatelů či pouze jeho vývoj nepřímo ovlivnili, jedno je jisté – Řím se posléze zcela dostal pod etruský vliv. Začala tak éra etruské monarchie. Je třeba ale zmínit, že králové v Římě vládli již dříve, a to ještě před nástupem králů etruských.⁸⁰ „Než se vlády chopili Etruskové, vystřídali se na trůně pravděpodobně nejméně čtyři neetruští monarchové. Většina z těchto čtyř panovníků (nebo možná všichni) je z historického hlediska nejistá či vyloženě fiktivní, zejména domnělý zakladatel města Romulus, což prostě znamená 'muž Říma'.“⁸¹ Původem první etruský král se jmenoval Tarquinius Priscus, dle archeologických nálezů i tradované pověsti vládl někdy v letech 616 – 579 př. n. l. Po něm nastoupil král Servius Tullius, jehož původ je zastřen mýty a pověstmi snad nejvíce ze všech vládnoucích králů. Některé teorie tvrdí, že byl Etrusk, jiné ho zas pokládají za Latina. Vraždou Servia Tullia se na trůn dostal celkově poslední král – Tarquinius Superbus. Tarquinius Superbus byl z Říma vyhnán přibližně v r. 510 př. n. l., čímž byla moc Etrusků zlomena. I přes následné snahy o její znovuzískání nebyla nikdy obnovena.⁸²

Pro mladou a zpočátku nestabilní republiku nebylo po pádu Etrusků snadné získat postavení zajišťující jí vliv na celém apeninském poloostrově. Po dobu dvou následujících století probíhaly neustálé boje a války, v nichž se Řím musel vypořádat s řadou nepřátel toužících jej získat. Počátkem 3. stol. př. n. l. se již Řím rozprostíral po celé střední Itálii a ovládal i některá území v jižní části země, což mělo za následek vystupňování napětí mezi Římany a řeckým přístavním městem Tarent na jihu Itálie. Výsledkem byla válka mezi Římem a Tarentem, ze které Řím vyšel vítězně. Tímto byl dokončen proces ovládnutí celého italského poloostrova až po jeho nejjihnější oblasti. Římané se tím přiblížili Sicílii, kde měli svoje opěrné body Kartaginci, s nimiž svedli celkem tři punské války (v letech 264 př. n. l. – 146 př. n. l.), v nichž zvítězili a připojili Sicílii jako svou první zahraniční provincii. Otevřená zůstávala otázka vztahů k Makedonii a Řecku, která se vyřešila v roce 146 př. n. l. vyvrácením Korintu a podřízením Řecka římské moci.⁸³

⁷⁹ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 36 – 37.

⁸⁰ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 31 – 33.

⁸¹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 34.

⁸² GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 31 - 47.

⁸³ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 42 – 45.

3.2. Republika v krizi a reformy bratrů Gracchů

Poté co Římané ovládli oblast celého Středomoří, začalo se pro ni užívat označení „*Mare nostrum*“ neboli „Naše moře“. Zahraniční expanzivní politiku po roce 200 př. n. l. stále řídil senát a urozená vrstva římských občanů tvořena z patricijů a plebejů, jejichž předkové tradičně zastávali pozici konzulů. Tradice měla pro římskou společnost vždy velký význam, a jak již bylo zmíněno, i samotná římská *familia* byla na tomto principu založena. Tradice se však promítla i do státní správy, neboť v senátních rozpravách, vždy jako první vystupovali bývalí starší konzulové, až poté mladší a méně zkušení. Moc senátu postupně více a více sílila, až dosáhla rozměrů neomezené svrchovanosti.⁸⁴

„V této době prožívala římská říše další územní rozmach, avšak současně procházelo republikánské zřízení hlubokou krizí. Složitá situace doléhala plnou vahou na město Řím, které bylo politickým centrem říše, a v důsledku toho i dějištěm většiny problémů, jež sebou přinesl vznik světového impéria.“⁸⁵ Římské impérium bylo silné do té míry, aby si bez problémů podmaňovalo dobytá území a zároveň nedokázalo řešit problémy, které sebou rozsáhlá zahraniční politika přinesla. Jedním z problémů se ukázala potřeba stále doplňovat řady vojáků. Povinnost sloužit v armádě měl každý plnoprávný občan ve věku od sedmnácti do čtyřiceti šesti let, vojenská služba trvala šestnáct a někdy i dvacet let. Odvedenci do legií často pocházeli z rolnické vrstvy společnosti a po tak dlouhé službě ve vojsku svá hospodářství mnohdy nacházeli zanedbaná či dokonce zcela zpustošená. Když se vojáci z války nevrátili, připadla uvolněná půda (*ager publicus*) státu, který postupem doby ve svém vlastnictví držel přibližně pětinu z celého italského poloostrova. Takto získanou půdu římský stát opět pronajímal rolníkům, ti měli povinnost za to platit rentu a dle starého zákona byli omezeni i rozlohou půdy, kterou si jedinec mohl pronajmout. Jenže senát byl při vybírání renty nedbalý, zákon o omezení pronajímané půdy se obcházel, čehož využívali velkorolníci a spojovali jednotlivé usedlosti o velkých rozlohách do celků označovaných jako latifundie, zatímco počet malorolníků se zmenšoval.⁸⁶ Republika pomalu ale jistě zabředávala do krize a v první řadě bylo potřeba řešit výše naznačený agrární problém, čehož se ujali reformátoři – bratři Gracchové.⁸⁷

⁸⁴ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 144 – 156.

⁸⁵ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 86.

⁸⁶ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 155 – 161.

⁸⁷ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 161 – 165.

Kolem pol. 2. st. př. n. l. kdy úřad tribunů⁸⁸ pomalu získával zpět svou moc a jednotliví tribunové se již nebáli činit kroky proti mocnému senátu, se jedním z nich pro rok 133 př. n. l. stal Tiberius Gracchus. Tiberius, nemajíc žádné politické zkušenosti, příliš neotálel a zanedlouho po svém zvolení přišel s agrární reformou. Návrh zákona bez projednání v senátu rovnou předložil lidovému shromáždění ke schválení. Zákon měl za cíl jednak uspořádat a přerozdělit vlastnictví *ager publicus* a jednak zvýšit počet majetných občanů, díky čemuž se stali způsobilí pro vojenskou službu. V této podobě byl nakonec schválen. Menší úspěch měla ale Tiberiova druhá kandidatura na úřad tribuna. Během předvolební schůze vypukla rvačka a Tiberius i jeho stoupenci v ní byli ubiti k smrti. Roku 123 př. n. l. se tribunem lidu stal Tiberiův starší bratr Gaius. Tomu se prosazování reforem více dařilo, za jeho úřadu došlo například k potvrzení Tiberiových agrárních zákonů či k posílení jezdeckého stavu. Když se Gaiovi podařilo podruhé úspěšně kandidovat do úřadu tribuna, rozhodl se vyřešit otázku postavení latinských a italských spojenců. Zamýšlel udělit římské občanství všem Latinům, zatímco ostatní spojenci měli zůstat bez římského občanství. Tento návrh však nebyl schválen a roku 121 př. n. l. Gaius postihl stejný osud jako jeho bratra, když byl v hromadné bitce ubit k smrti. Posléze vznikly dvě politické strany – optimáti, kteří zastávali konzervativní postoj vůči reformním snahám, zatímco opoziční strana populárů prosazovala reformní myšlenky bratří Gracchů. Rozpolcenost římské společnosti eskalovala a lze bez pochyby říci, že výše zmíněné reformy zapříčinili polarizaci tehdejší společnosti.⁸⁹

Politický boj mezi populáry, v čele s Gaiem Mariem a optimáty, v čele s Luciem Kornéliem Sullou, přerostl v letech 88 – 82 př. n. l. v občanskou válku. Vítězem se stal a nadvládu nad římským státem tak získal Sulla.⁹⁰ „Na krátkou dobu – od roku 82 do roku 79 – stál jako samovládce v čele Říma a svým postavením i celkovým charakterem své činnosti se stal prvním předchůdcem císařské moci v Římě. K zdůraznění svého mimořádného postavení použil Sulla titul diktátora, který však měl s mimořádnou republikánskou magistraturou společně jen jméno.“⁹¹

⁸⁸ Úřad tribuna lidu vznikl v roce 494 př. n. l. jako kompromis při urovnání sporů mezi patricijí a plebejí. Tribunové měli chránit plebeje, náleželo jim právo veta a nedotknutelnost. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*, str. 4262.)

⁸⁹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 165 – 172.

⁹⁰ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 89.

⁹¹ BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 89.

3.3. První triumvirát

Po smrti Sully v Římě i nadále probíhaly boje o nadvládu, či spíše samovládu. V roce 60 př. n. l. došlo k soukromé a zpočátku tajné dohodě mezi Crassem, Pompeiem a Caesarem, historiky označované jako první triumvirát. Vytvoření triumvirátu bylo jen pouhou záminkou, aby se tak snížil počet nepřátel usilujících o získání samovlády. Nyní mezi sebou bojovali jen výše uvedení muži. Jako první padl při expanzi do Parthské říše Crassus. Pompeius zemřel v občanské válce probíhající v letech 49 – 45 př. n. l., která vypukla mezi jeho a Caesarovými stoupenci. Caesar tím pádem dosáhl svého a stal se jediným vládcem. Od roku 49 př. n. l. užíval titul diktátora. V roce 44 př. n. l. mu byl titul diktátora udělen na neomezenou dobu. V průběhu celé politické kariéry Caesar činil opatření směřující k posílení jeho moci, jako diktátor do senátu dosadil své početné přívržence, čímž se funkce senátu omezila na pouhou reprezentaci. To se Caesarovi, jakožto autokraticky vládnoucímu odpůrci republiky, více než hodilo. Caesar se, kromě upevňování vlivu v samotné Římské říši, soustředil i na zahraniční politiku. V plánu měl expandovat na východ a dobýt Parthii. Na bojovou výpravu nachystal 16 legií, 10 000 jezdců a lučištníků, ale k uskutečnění již nedošlo.⁹²

Vášniví odpůrci Caesarovy politiky se rozhodli učinit přítrž jeho samovládě a zosnovali spiknutí, kterého se účastnilo asi šedesát lidí. Hlavní vůdci byli tři – Cassius, Marcus Brutus a Decimus. Caesar se vydal, ač byl varován, aby tak nečinil, 15. března 44 př. n. l. na zasedání senátu, kde ho spiklenci ubodali. „Přes veškeré své nesmírné vojevůdcovské a organizační schopnosti Caesar nedokázal (a pravděpodobně by to nedokázal nikdy) vyřešit velké římské dilema. Republika se už zřejmě přežila a zůstala bezmocná, takže nezbývalo prakticky nic jiného než vláda silné ruky.“⁹³ Lze říci, že spolu s Caesarem paradoxně zemřela i jakákoliv možnost obnovy republiky. Autokratická vláda jedince byla nyní již nezbytná, čehož využil teprve devatenáctiletý Octavianus, Caesarovým testamentem povoláný za dědice.⁹⁴

3.4. Nástup císaře Augusta k moci

Augustus, původním jménem Gaius Octavius, se narodil 23. září 63 př. n. l. do majetné rodiny jezdeckého stavu pocházející z města Velitrae. Gaius Octavius – Augustův otec, po kterém byl Augustus pojmenován, stoupal na kariérním žebříčku, až se mu podařilo získat místo

⁹² BURIAN, J. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. str. 90 – 93.

⁹³ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 221.

⁹⁴ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 221.

v římském senátu. Působil také jako praetor⁹⁵ a místodržící makedonské provincie. Vítězství nad thráckým kmenem Bessů mu vyneslo titul imperátora⁹⁶ a mohl tak zanedlouho získat konzulát⁹⁷, jenže během zpáteční cesty zemřel. I přesto se mu podařilo zajistit pro své potomky příslušnost k starému patricijskému rodu, když kolem roku 70 př. n. l. uzavřel manželství s neteří Gaia Iulia Caesara.⁹⁸

Augustus byl od mladáho věku veden k účasti na politickém životě, ve dvanácti letech přednesl smuteční řeč na pohřbu své babičky a jako téměř šestnáctiletý se stal knězem (*pontifex*). Není zcela jasné, proč se ho jeho prastrýc Caesar rozhodl ve své závěti adoptovat a ustanovit ho hlavním dědicem. Možná v něm vycítil jistý potenciál dokončit to, co on sám začal, ale co dokončit nestihl – nastolit pevnou a neomezenou vládu jedince.⁹⁹

Roku 44 př. n. l. se mladý Augustus zdržoval v makedonské Apollónii, kde měl zakončit své vzdělávání a následně se připojit k tažení svého prastrýce Caesara směřujícího na východ proti Parthům. Jak již bylo zmíněno výše, Caesar byl zavražděn a Augustus se proto rozhodl vyrazit do Říma, aby si vzal, co mu jako hlavnímu dědici náleží. Do Říma dorazil začátkem května, kdy kromě samotného dědictví přijal i Caesarovo jméno – Gaius Iulius Caesar. Jenže po smrti Caesara se jedním z konzulů stal Marcus Antonius – Caesarův spolupracovník a podporovatel. Marcus Antonius byl taktéž zdatný politik schopný získat si podporu veřejnosti. Zviditelnil se zvláště při Caesarově pohřbu, když ve svém dramatickém projevu označil členy spiknutí za vrahy a rozohnil se natolik, že ještě té noci je Římané vyhnali z města. Vzápětí ale učinil dvě nesprávné rozhodnutí, kterými sympatie římského lidu ztratil. Odmítl, aby byl Caesar prohlášen za boha a převedl do svého vlastnictví dvě provincie v Caesarem ovládnuté Galii.¹⁰⁰

„Mladíček“ Augustus, jak ho Marcus Antonius občas posměšně označoval, si byl moc dobře vědom, jak důležitá je podpora římského lidu. Rozhodl se jako Caesarův adoptivní syn potrestat Caesarovy vrahy, což bylo plně v souladu se „synovskou láskou“ (*pietas*) závazně respektovanou u tehdejší společnosti. Dle Caesarovy závěti každému římskému občanu náleželo

⁹⁵ Vyšší patricijský úředník, zřízen od roku 367 př. n. l. na základě *lex Licinia Sextia*. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 8 – 9.)

⁹⁶ V antickém Římě titul čestného vojenského vítěze (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 1658.)

⁹⁷ Úřad konzula zahrnoval dvojici konzulů, kteří měli v době republiky nejvyšší soudní a vojenskou moc, za císařství byla jejich moc značně omezena, neměli prakticky žádnou. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 1985 – 1986.)

⁹⁸ WERNER, Eck. *Velké postavy světových dějin: Augustus a jeho doba*. Praha: Vyšehrad, 2004. str. 13.

⁹⁹ GRANT, Michael. *Římské císařové, životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. – 476 po Kr.* Praha: Jiří Buchal – BB art, 2002. str. 25 – 32.

¹⁰⁰ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 13 – 14.

300 sesterciů¹⁰¹, které jim na rozdíl od Marca Antonia, Augustus neopomněl vyplatit. Rovněž na počest Caesara uspořádal hry, v jejichž průběhu se na obloze objevila kometa. Toto znamení bylo vykládáno jako „zbožštění“ zavražděného Caesara. Augustus získával na popularitě. A navíc si na svou stranu dokázal naklonit i některé republikány.¹⁰²

Marcus Antonius již necítil pevnou půdu pod nohama a rozhodl se Řím opustit. Zamířil na sever Itálie, kde obléhal Decima Bruta, vzdáleného bratrance jednoho z Caesarových vrahů, který v Předalpské Galii působil jako správce této provincie. Augustus potřeboval, aby mu bylo přiznáno oficiální postavení, na jehož základě by mohl samostatně jednat, dosud veškerou legitimitu svých kroků odůvodňoval odkazem na závazky vůči svému adoptivnímu otci. Příhodná chvíle nastala, když v senátu získal většinu republikánský směr. Republikáni v tomto počtu sice mohli přijímat usnesení, co jim ale chybělo, byla armáda.¹⁰³ „Octavianus dal senátní většině k dispozici své vojsko a senát mu na oplátku přiznal oficiální postavení. Aniž by předtím zastával nějaký úřad, byl Octavianus přijat do senátu a mohl zde hlasovat v nejvyšší senátorské třídě, společně s bývalými konzuly.“¹⁰⁴ Augustus dále od senátu obdržel *imperium*¹⁰⁵ a zároveň příkaz k zakročení proti Marcovi Antoniovi, obléhajícímu Decima Bruta.¹⁰⁶

21. dubna roku 43 př. n. l. byl Marcus Antonius ve dvou bitvách u Mutiny poražen a donucen ustoupit do Zaalpské Galie. Během bitev zemřeli i oba římské konzulové bojující, stejně jako Augustus, proti Marcovi Antoniovi. Augustus neváhal a vypravil do Říma delegaci armádních důstojníků s požadavkem, aby mu bylo přiděleno místo konzula a taktéž přislíbená finanční odměna pro vojsko. Vzhledem k tomu, že senát tento požadavek nevyslyšel, vydal se Augustus na pochod do Říma. V srpnu roku 43 př. n. l. se utábořil pod římskými hradbami. Senátoři mu nakonec ustoupili a Augustus se spolu s Quintem Pediem – svým strýcem, stal konzulem. Aby Augustus dostal svému slibu, předsedal zvláštnímu soudu proti Caesarovým vrahům. Všichni obvinění byli odsouzeni, ač nebyli přítomni. Nechal také zrušit usnesení prohlašující Marca Antonia a jeho stoupence za nepřátele státu.¹⁰⁷

Augustus si začínal uvědomovat, že bude nejlepší se s Marcem Antoniem a Marcem Lepidem – bývalým konzulem a přívržencem Caesara domluvit. Všichni tři muži se v říjnu roku

¹⁰¹ Římská mince. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 155.)

¹⁰² GREGOR, Martin. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. Praha: Leges, 2018. str. 13 – 22.

¹⁰³ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 14 – 15.

¹⁰⁴ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 15.

¹⁰⁵ Nejvyšší velitelská a nařizovací moc římských úředníků. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 81.)

¹⁰⁶ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 14 – 16.

¹⁰⁷ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 23 – 26.

43 př. n. l. sešli na ostrově blízko dnešní Bologny. Po dobu dvou dní zde diskutovali a jednali o vhodném politickém uspořádání. Výsledkem byl nakonec vznik druhého triumvirátu, který byl legalizován přijetím *lex Titia de triumviris*. Jak již bylo zmíněno, první triumvirát byl spíše charakterem soukromoprávní dohody, zatímco vznik druhého měl nyní zákonem daný podklad. *Lex Titia de triumviris* byl sice přijat na zasedání lidového shromáždění, je ale otázkou, nakolik byla vůle lidového shromáždění svobodná, neboť zasedání probíhalo za přítomnosti vojsk tří uvedených členů triumvirátu. Trvání triumvirátu bylo omezeno na dobu pěti let, což stálo v protikladu ke skutečnosti, že každý z triumvirů měl absolutní moc a mohl tedy jeho trvání kdykoli prodloužit. Augustova pozice v triumvirátu nebyla zpočátku vůbec dobrá. Do sféry jeho vlivu mu byla přidělena Afrika, kterou by musel teprve dobýt, a pak dva ostrovy ve Středomoří – Sardinie a Sicílie, obecně nedůležitá území. Měl se navíc, na počest spojenectví, oženit s Antoniovou nevlastní dcerou Claudiou a vzdát se úřadu konzula. To vše musel učinit bez nároku na nějakou přímou protihodnotu.¹⁰⁸

Marcus Antonius spolu s Octavianem pak dostali za úkol definitivně skoncovat s Caesarovými vrahy. Ve dvou bitvách, v roce 42 př. n. l., v Makedonii porazili dva ze tří hlavních vůdců spiknutí – Caissa i Bruta, kteří, než aby padli do zajetí, spáchali sebevraždu. Ještě předtím, aby mohli výpravu přes Jaderské moře do Makedonie uskutečnit, bylo nutné získat peníze pro financování armády. Za tímto účelem triumvirové, stejně jako Sulla v r. 88 př. n. l., vytvořili seznam politických odpůrců¹⁰⁹, kteří zapsáním na seznam přestávali být právem chráněni. Mohl je tedy kdokoli usmrtit a odřezanou hlavu donést na fórum, kde mu byla vyplacena vysoká odměna. V případě, že tak učinil otrok, byla mu dána svoboda a občanství k tomu. Veškerý majetek zavražděných byl pak prodán a peníze z prodeje připadly triumvirům. I z toho důvodu bylo mnoho proskribovaných osob na seznamu zapsáno nikoli kvůli své politické činnosti, nýbrž pro velikost vlastněného majetku. Během proskripcí zemřely i celé senátorské rodiny, čehož triumvirové využívali k tomu, aby na uvolněná místa senátorů dosazovali své stoupence. Jelikož finanční zisk proskripcemi získaný nebyl moc velký, triumvirové přistoupili k vybírání zvláštních daní.¹¹⁰

I když Caesarovi vrazi byli ve výše zmíněných bitvách poraženi, byl to především Marcus Antonius, který v nich slavil vítězství. Augustus během nich ztratil svůj tábor a byl

¹⁰⁸ GREGOR, M. *Rímský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 26 – 28.

¹⁰⁹ Neboli proskripcie, tj. seznamy osob, které tímto byly prohlášeny za nepřítel státu. (GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 181 – 182.)

¹¹⁰ GREGOR, M. *Rímský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 28 – 31.

nucen uprchnout právě k Antoniovi, který toho využil a označoval jej později za zbabělce. Rozhodující v každém případě bylo, že republikáni od té doby neměli v čele žádného vůdce a jejich politický vliv byl značně oslaben.¹¹¹

Triumvirové se následně dohodli na dalším postupu. Marcus Antonius měl obstarat celou východní část říše a zároveň zde získat peněžní prostředky pro zabezpečení veteránů. To Augustovi připadla daleko nevděčnější i náročnější práce. Měl zajistit přesídlení desetitisíců veteránů na italskou půdu, kterým to tak bylo před bitvou slíbeno. Aby Augustus zajistil volnou půdu, byl opět nucen přistoupit k její konfiskaci. Těmito kroky ale vyvolal u původního obyvatelstva napětí a vlnu nepokojů. Bratr Marca Antonia – Lucius Antonius, toho v okamžiku využil a postavil se za vyvlastňované obyvatelstvo. Nelze s určitostí zjistit, zda jednal sám na vlastní pěst, či zda se jen řídil pokyny svého bratra Marca Antonia. Podařilo se mu vytvořit vůči Augustovi opozici mající podporu i v senátu a spolu se šesti legiemi se opevnil ve městě Perusii (dnes Perugia). Augustus ho počátkem roku 40 př. n. l. donutil ke kapitulaci, život samotného Lucia ušetřil, údajně ale nechal popravit na 300 senátorů a to 15. března – v den výročí Caesarova zavraždění.¹¹²

Ti, které Augustus nepopravil, se vydali za Marcem Antoniem s prosbou, aby proti Augustovi vytáhl s vojskem. Ten tak ve spolupráci se Sextem Pompeiem (zarytým odpůrce Caesara a poté i druhého triumvirátu) učinil. K bitvě nakonec nedošlo, jelikož legie vojáků s dalšími boji nesouhlasily a triumvirové tím byli donuceni se opět dohodnout. Ke konci roku 40 př. n. l. byla uzavřena smlouva z Brundisia spočívající v opětovném rozdělení vlivu v říši. Augustovi nyní náležely všechny provincie na západě, Marcovi Antoniovi stejně jako předtím ty východní a Lepidovi byla přidělena provincie Afrika. Smlouva z Brundisia byla stvrzena sňatkem Augustovy sestry Octavie a ovdovělého Marca Antonia. Sextus Pompeius se rozhodl boj o moc nevzdat, a protože ovládal západní Středomoří, přistoupil k hospodářské blokádě Itálie a bránil jí v dovozu obilí. Ve chvíli, kdy se k problémům italského obyvatelstva přidal i hlad, musel se Augustus, i když tak rozhodně nechtěl učinit, podrobit. V roce 39 př. n. l. uzavřel se Sextem Pompeiem smlouvu, v níž se s ním podělil o moc. Sextus Pompeius získal Sardinii, Sicílii, Korsiku, Peloponés a úřad konzula na rok 35 př. n. l. Na oplátku se zavázal zrušit hospodářskou blokádu, situace v Itálii se po krátký čas zklidnila a stabilizovala.¹¹³

¹¹¹ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 18 – 19.

¹¹² WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 19 – 20.

¹¹³ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 22.

Sextus Pompeius si mimo jiné vymohl, aby se do Říma mohli vrátit jeho stoupenci, neboť mnoho z nich jej muselo v době proskripce a občanské války opustit. Jedním z navrátilců byl i Tiberius Claudius Nero, v té době ženatý s Livií Drusilovou¹¹⁴. Augustus byl sám ženat již podruhé, byl si ale moc dobře vědom, jaký politický význam by pro něj Livie jako manželka mohla mít. Rozvedl se se svou současnou manželkou Scribonií a vymohl si u kněžského kolegia pontifiků zvláštní povolení k uzavření sňatku. Livie byla totiž s Claudiem podruhé těhotná, nebylo proto možné, aby se vstoupila do manželství s jiným mužem. Nelze tudíž vyloučit, že Augustova urputná snaha o uzavření manželství s Livií byla motivována i prostým mileneckým vzplanutím. Po smrti Claudia, který Augusta v závěti stanovil jako poručníka svých synů, je Augustus přijal do svého domu.¹¹⁵

Augustus si sice sňatkem s Livií upevnil pozici mezi starou aristokracií, ale jeho moc začala být více a více omezována Sextem Pompeiem, který se časem ukázal jako nesnadný soupeř. Augustus potřeboval silnější vojsko a také souhlas Marca Antonia, aby vůči Sextovi Pompeiovi mohl zakročít. Marcus Antonius se v té době na východě říše potýkal s nevelkými problémy, zastavil zde postup Parthů, nicméně stále neodčinil ostudnou porážku, kterou utrpěl Crassus u Karrh v roce 53 př. n. l. Jeho cílem bylo také rozšířit svůj vliv až za východní hranici říše, k čemuž rovněž potřeboval silnější vojsko, než měl dosud k dispozici. Oba trimuvirové se v roce 37 př. n. l. sešli v Tarentu na jihu Itálie, kde bylo dohodnuto trvání triumvirátu o dalších pět let a obsahem dohody byla i oboustranná vojenská podpora. Třetí z triumvirů – Lepidus, v triumvirátu nikdy neměl silnou pozici. Jinak tomu nebylo ani při schůzi v Tarentu, kde pravděpodobně nebyl ani přítomen.¹¹⁶

Dle uzavřené dohody měl Marcus Antonius Augustovi přenechat sto dvacet lodí, Augustus mu přislíbil dvacet tisíc legionářů. Augustus se opět projevil jako zistný taktik, když Marcovi Antoniovi poslal jen desetinu legionářů. A to ještě za doprovodu Antoniovi legitimní manželky Octavie. Díky tomuto kroku mohl snadno vyrazit proti Sextovi Pompeiovi a zahájit další občanskou válku, během které dokázal Augustus využít početní převahu a Sexta Pompeia definitivně porazit. Část vojska Sexta Pompeia přešla k Lepidovi, který vycítil šanci se prosadit. Nárokoval si po Augustovi Sicílii, ten se ho ovšem nezalekl a za využití schopností zdatného

¹¹⁴ Livie pocházela ze zámožné a vlivné rodiny senátora Claudia, její sňatek s Augustem způsobil rozruch, celkově byla Augustovou třetí ženou a první římskou císařovnou. (MALÍNA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. str. 2281.)

¹¹⁵ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 22 – 23.

¹¹⁶ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 23 – 24.

manipulátora dokázal Lepidovo vojsko přesvědčit, aby přešlo na jeho stranu. Lepidus usoudil, že bude lepší se vzdát. Zbytek života strávil ve vile na mysu Circei a až do své smrti zastával pouze úřad nejvyššího kněze. Triumvirát, ač byl tvořen jen dvěma triumviry, formálně existoval dál.¹¹⁷

„Octavianův návrat do Říma měl podobu triumfu. Umožněno to bylo jen tím, že podle úřední verze zvítězil nad piráty. Podle pravidel nepřekročil hned posvátnou hranici města (*pomoerium*), ale shromáždil senát mimo ni. Poté, co jako vítěz oficiálně vyhlásil občanské války za ukončené, předháněl se senát v počtu a způsobech poct, na kterých se usnesl pro nyní jediného vládce západní části říše.“¹¹⁸ Augustovi byla, a později i jeho sestře Octavii a manželce Livii, propůjčena zvláštní ochrana, jaká příslušela i tribunům lidu, veškerá provinění proti nim se trestala smrtí a považovala se za provinění proti celému římskému lidu.¹¹⁹

Marcus Antonius, který stále ovládal celou východní část říše, se těšil nemalé podpoře přímo v Itálii a své stoupence měl taktéž v senátu. Měl tak velkou šanci vyrovnat politické síly s Augustem, což se mu nakonec vlivem spíše nešťastných událostí, nepodařilo. V Římě se poměrně rychle šířily zprávy o porážce Marca Antonia, kterou skončilo tažení proti Parthům. Ten se tomu marně pokoušel bránit. Jeho situace se ale zhoršila, když k němu spolu s jeho manželkou Octavií dorazili Augustem slíbení legionáři dle již zmíněné dohody z Tarentu.¹²⁰

Marcus Antonius se tím dostal do svízelné situace. Již delší dobu udržoval milostný poměr s Kleopatrou, kterou by zajisté popudilo, pokud by Octavii na východě přijal. Kleopatra, kromě toho, že mu porodila děti, měla dostatek prostředků na to, aby Antoniovi vypomohla k výhodnější politické a vojenské pozici. Marcus Antonius se tedy rozhodl poslat Octavii zpět do Říma.¹²¹

Roku 33 př. n. l. se dosud propagandistická válka mezi triumviry vyostřila. Augustus toho roku opět nastoupil do úřadu konzula a ve svém prvním projevu na zasedání senátu Marca Antonia obvinil, že zradil římský lid, když veškeré jeho zájmy podřizuje egyptské královně Kleopatře. Poté se několik Antoniových stoupců rozhodlo Řím opustit a odejít k němu. Mnozí z nich toho litovali, když zjistili, jak obrovský vliv má ve skutečnosti Kleopatra na samotného Marca Antonia. Senát následně Kleopatře vyhlásil válku a Marca Antonia zbavil všech funkcí.

¹¹⁷ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 24 – 25.

¹¹⁸ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 25.

¹¹⁹ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 25.

¹²⁰ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 24.

¹²¹ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 26 – 27.

Značně k tomu přispělo i otevření Antoniovy závěti, ze které vyplývalo přání být pohřben v egyptské Alexandrii. Pro potomky, které s Kleopatrou zplodil, pak nárokoval římské území.¹²²

Ve válce proti Marcovi Antoniovi a Kleopatře přísahali obyvatelé Itálie a západních provincií Augustovi věrnost. K rozhodujícímu střetu mezi Augustem a Marcem Antoniem došlo 2. září 31 př. n. l. v námořní bitvě u mysu Actia. Marcus Antonius v ní byl poražen a rozhodl se spolu s Kleopatrou prchnout po moři do egyptské Alexandrie. Téměř o rok později dorazilo do Egypta i Augustovo vojsko a Marcus Antonius utrpěl definitivní porážku. Než aby padl Augustovou rukou, probodl se sám mečem. Kleopatra se poté, co jí Antonius zemřel v náručí, nechala uštknout hadem.¹²³

Augustus slavil nemalé vítězství, jelikož do správy získal Egypt včetně všech válečných kořistí a příjmů k němu náležejících. V Římě uspořádal triumfální průvod a svým stoupencům vyplatil vysoké odměny. Nelze opomenout fakt, že tímto skončila téměř dvacet let trvající občanská válka, kterou začal Augustův adoptivní otec Caesar. Během ní zemřelo mnoho významných rodin z řad republikánů, nastupující generace již neměla možnost přímo poznat republikánské zřízení. A proto všichni chtěli jen jedno – mír, jenž jim Augustus dopřál. Napřed si ale musel vyjasnit, jakou formu bude jeho vláda mít a jakou pozici v ní bude mít především Augustus sám.¹²⁴

„Ve své autobiografii (*Res gestae*, dochované v nápisech) Oktavián píše, že vládl *ex consensu omnium* (se souhlasem všech), tím se ovšem nemyslí nějaký oficiální souhlas, ať senátem nebo lidovým shromážděním udělený, ale jenom faktický stav, kdy obyvatelstvo tolerovalo Oktaviánův vzestup, protože nic jiného ani nezbývalo.“¹²⁵ Augustus již před bitvou u mysu Actia disponoval řadou oprávnění a pravomocí, v roce 28 př. n. l. navíc začal užívat titul *princeps*¹²⁶. Zároveň opakovaně navrhoval, že se vzdá veškerých pravomocí a bude jen obyčejným římským občanem. Když svůj návrh v senátu na jednom ze zasedání v roce 27 př. n. l. opět přednesl, požádal ho senát, aby v čele říše setrval a dále ji řídil. S největší pravděpodobností se jednalo o předem promyšlený krok, jak legalizovat svou pozici v čele celé říše a přeměnit faktické postavení vůdce v postavení právní.¹²⁷

¹²² GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 37 – 38.

¹²³ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 38 – 40.

¹²⁴ WERNER, E. *Augustus a jeho doba*. str. 33.

¹²⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 24.

¹²⁶ Označení pro císaře či vůdce. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 136.)

¹²⁷ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 23 – 24.

Od té doby začal užívat namísto Oktaviánus jméno či spíše titul Augustus, tedy „vznešený“ či „ctihodný“. Takové označení má i náboženský původ, jenž odvozujeme od latinského výrazu *augere* – zvětšovat a *augurium* – věštění. Tímto dal Augustus jasně najevo své nadřazené, „zbožštělé“ postavení vůči římskému lidu. Císařové nastupující po něm začali titul Augustus také užívat, právě na znamení vznešenosti a legitimacy své vlády.¹²⁸

O pár let později v roce 23 př. n. l. byl Augustus nadřazen nad zákony (*legibus solutus*) a díky reformám přijatých téhož roku došlo k definitivnímu upevnění moci. Augustus se vzdal funkce konzula a senát mu na oplátku udělil oprávnění *imperium proconsulare* bez místního a časového omezení a *tribunicia potestas* na doživotí. Obě uvedená oprávnění měla základ v republikánské ústavě, *imperium proconsulare* náleželo správcům provincií a *tribunicia potestas* plebejským tribunům. Za povšimnutí stojí fakt, že došlo k oddělení pravomocí od úřadu, ke kterému do té doby náležely. Augustus měl prokonzulskou moc, aniž by byl prokonzulem nějaké provincie, stejně tak disponoval mocí tribuna, aniž by jím skutečně byl. Senát mu následně nabízel i další republikánské oprávnění a hodnosti, což Augustus odmítl, jelikož by nic dalšího nemohlo rozšířit rozsah jeho dosavadních pravomocí. Nicméně se v roce 19 př. n. l. chopil konzulské pravomoci, znovu bez povinnosti nastoupit do úřadu konzula. Dále mu byl udělen i vrchní dozor nad mravností (*cura morum*).¹²⁹

Dle názorů moderních historiků tímto začala první fáze císařství – principát, i když zpočátku monarchistické rysy vlády vykazoval jen nepřímo. Tradiční republikánské magistratury byly oklešťovány, až zcela pozbyly svého původního významu. Vedle nich se postupně začal formovat císařský státní aparát – fungující na odlišných principech než republikánské státní zřízení.¹³⁰

¹²⁸ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 227 – 228.

¹²⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 24 – 25.

¹³⁰ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 25 – 26.

4. Augustovy reformy rodinného práva

4.1. Důvody vedoucí k reformám a jejich charakteristika

Jak již bylo nastíněno především v kapitole 3. a částečně v kapitole 2., republikánské zřízení a celá římská společnost se ocitla v krizi, která se v celém svém rozsahu projevovala v mnoha aspektech tehdejšího života. Znovu se objevila ekonomická krize a příchod nových náboženských směrů způsobil nejistotu u věřících obyvatel říše. Ani dlouhotrvající občanská válka, kterou ukončil až Augustus, Římské říši nepřinesla nic dobrého. Mnoho mužů se z války nevrátilo nebo si zpět do vlasti přivedlo manželku – cizinku. Děti narozené v rámci tohoto svazku pak nemohly obdržet římské občanství.¹³¹

Jako poměrně zásadní se ale ukázal problém rozkladu tradiční římské rodiny. Institut manželství se zdaleka netěšil takové oblibě jako dříve, klesala porodnost a zvyšoval se počet rozvodů. Mnohem častěji také docházelo k uzavírání již zmíněného volného manželství, což mělo za následek posílení majetkového postavení ženy. Ženy se stávaly rovnoprávnými s muži i v otázce zániku manželství, jenž nyní mohlo být rozvedeno i na základě projevu vůle samotné ženy. Z dnešního pohledu je rovnoprávnost žen a mužů naprosto běžnou záležitostí, kterou společnost přijímá a očekává i v každém manželském svazku. Je nutné mít na paměti rozdílnost v přístupu k uzavírání manželství. Pro dnešní muže je důvodem pro jeho uzavření jakési dovršení šťastného partnerského soužití, zatímco římský muž jej uzavíral téměř z nutnosti¹³², jak již ostatně v kapitole 1.2. bylo řečeno: „římská rodina – *familia* představovala jednotu osob a majetku, jednalo se o ekonomický, sociální a v neposlední řadě mocenský útvar.“

Dle výše uvedeného to byla právě neochota vstupovat do manželství a mít v něm potomky, která přispěla k rozkladu tradiční římské rodiny. Takový proces byl ale postupný a započal v posledních dvou stoletích římské republiky, přibližně 150 let před nástupem císaře Augusta. Svědectví nám o tom podává římský právník a spisovatel Gellius¹³³, jenž ve svém díle *Noctes atticae* (Attické noci) pojednává o cenzorovi Q. Metellusovi Numidiciovi, který žil v letech 160 – 91 př. n. l. a v jednom ze svých projevů v senátu se snažil vzbudit zájem o uzavírání manželství. Metellius přibližně uvedl: stát nemůže setrvat zdravý bez četných manželství. Svou myšlenkou chtěl pravděpodobně demonstrovat důležitou funkci manželství

¹³¹ CSILLAG, Pál. *The Augustan laws on family relations*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1976. str. 36 – 40.

¹³² CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 40 – 43.

¹³³ Jedná se o římského autora a právníka žijícího přibližně v letech 123 – 165 n. l., sepsal kompilaci z děl řeckých i latinských spisovatelů Attické noci, která je cenným pramenem poznání. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 1296.)

pro stát, tedy to, že manželství napomáhá stát utvářet. Zmíněná nechuť k plození dětí a pokles porodnosti byl následkem zvyku, který se v římských rodinách v této době začal objevovat a zapříčinil počátek demografické krize. Manželé, či spíše *pater familias*, častěji přistupovali k rozhodnutí mít jen jedno dítě. Důvod byl přitom prostý – nebylo žádoucí dělit rodinný majetek mezi více osob, ale ponechat jej ve vlastnictví jen jediné osoby, zejména jednalo-li se o bohaté římské rodiny, jejichž potomci díky tomu byli zajištěni pro případ chudoby. Pokud *pater familias* dokázal udržet majetek ve svých rukách, zajistil rodině relativně vysokou životní úroveň. Docílil toho například i tím, že úmyslně omezoval věno svým dcerám, či jim dokonce zakazoval do manželství vstupovat. Není se čemu divit, že často docházelo k uzavírání „sňatků z rozumu“. *Pater familias* pro svou dceru hledal manžela co nejvíce majetného. Svobodný římský muž byl, vzhledem k nízkému počtu žen té doby, pro změnu nucen si dívku předcházet, chtěl-li získat manželku z bohaté rodiny a s velkým věnem. Institut věna, jak již bylo v kapitole 2.2.1. nastíněno, byl jakýmsi politickým kalkulem, čehož si byl Augustus vědom a věno se stalo jedním z předmětů jeho reformy.¹³⁴

Dalším důvodem Augustových reform byla skutečnost, že se i u vyšších vrstev společnosti¹³⁵ začalo rodit více dětí mimo manželský svazek. Augustus se rozhodl tuto praxi zastavit. V roce 18 př. n. l. byl vydán *lex Iulia de adulteriis*, o němž bude ještě pojednáno v následujících kapitolách. Zákon římským občanům povolil vstupovat do manželství s osobami propuštěnými z otroctví. Děti vzešlé z takového manželství byly považovány za legitimní. To se ale netýkalo příslušníků senátorské třídy, což senátoři nesli s velkou nevolí. Aby Augustus takové opatření mohl vůbec prosadit, musel napřed senátorům v něčem ustoupit. Udělil jim proto řadu výhod a deklaroval výsadní postavení třídy senátorů v rámci hierarchického uspořádání společnosti. Zároveň senátorům i jejich potomkům zakázal vstupovat do manželství s „nedůstojnými“ ženami, např. s herečkami či nevěstkami. I když to na první pohled nemusí být zřejmé, Augustovým hlavním cílem v tomto případě bylo zvýšit počet příslušníků patricijské třídy a tím i jejich mocenský vliv.¹³⁶

Lze shrnout, že důvodů krize římské společnosti bylo hned několik navzájem provázaných i v protikladu stojících. Jak v následujících kapitolách ještě uvidíme, většina

¹³⁴ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 43 – 44.

¹³⁵ Neboli římstí občané – nobile, kteří své postavení odvozovali od skutečnosti, že buď oni sami či jejich předci zastávali úřad s impériem. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 2806.)

¹³⁶ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 70 – 73.

Augustových opatření se negativně dotýkala bohatých tříd. Ty chtěl Augustus sice vyzdvihnout, ale pouze do té míry, aby mu posloužily jako zástěrka pro autokratickou formu vlády. Rozporovat lze i jeho „šlechtný úmysl“ zvýšit porodnost a počet narozených dětí v manželství. Augustus totiž věděl, že děti jsou zárukou lepší budoucnosti. Čím více dětí se narodí, tím více z nich se případně stane vojáky a umožní mu tak udržet či získat další území i mimo Itálii. A právě početný a bojeschopný národ je pro každého vládce základním stavebním kamenem jeho moci.

4.2. Lex Iulia et Papia Poppaea

Pod označením *lex Iulia et Papia Poppaea* se skrývají celkem dva zákony, konkrétně *lex Iulia de maritandis ordinibus* a *lex Papia Poppaea*. První ze jmenovaných byl Augustem vydán v roce 18 př. n. l., druhý o téměř 27 let později v roce 9 n. l. Z obsahového hlediska jsou si zákony podobné, neboť upravují navzájem velmi blízkou tematiku – oba zákony obsahují ustanovení na podporu manželství a zvýšení porodnosti, což bylo hlavním důvodem, proč je klasičtí římscí právníci spojovali v jedno a označovali jako *lex Iulia et Papia Poppaea*. Je proto důležité vždy detailněji zkoumat obsah zákonů, jenž nám může pomoci pochopit nejen jednotlivé normy v nich obsažené, ale i okolnosti, které jim daly vzniknout. Jinak tomu není ani v případě *lex Iulia et Papia Poppaea*.¹³⁷

Augustus si pro dosažení svých cílů stanovil trojici opatření, kterou vtělil do výše uvedeného zákona. Prvním z nich bylo odstranění překážek bránících uzavření manželství. Druhým bylo poskytnutí výhod a privilegií soukromého i veřejného práva těm, kteří žili v manželství a zároveň měli děti. Posledním cílem bylo znevýhodnit ty, kteří nevstoupili do manželství či zůstali bezdětní.¹³⁸

4.2.1. Právní úprava povinného manželství

Aby Augustus zvýšil počet uzavíraných manželství a porodnost dětí, legitimně v manželstvích narozených, vtělil do výše uvedeného zákona ustanovení upravující „povinné manželství“. Těm, kteří v souladu se zákonem do manželství vstoupili, garantoval určité výhody, naopak těm, kteří život v manželství odmítli, zákon ukládal sankce nebo povinnosti. Povinnost vstoupit do manželství měli muži i ženy, pokud se pohybovali v zákonem určeném věkovém

¹³⁷ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 17 – 21.

¹³⁸ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 76 - 77.

limitu. Pro muže byl dán věkový limit 25 až 60 let, pro ženy pak 20 až 50 let. Ti, kteří podléhali povinnosti manželství uzavřít a neučinili tak, byli nazýváni *caelibes*. Stejně tak byli označováni i ti, kteří do manželství sice vstoupili, ale neuzavřeli jej v souladu se zákonem. Manželství splňující veškeré zákonné požadavky, se pak označovalo termínem *matrimonium secundum legem Iuliam Papiamve Poppaeam contractum*. Zákon obsahoval i ustanovení upravující „ochrannou lhůtu“ pro ty, po nichž by nebylo spravedlivé vyžadovat uzavření manželství, jednalo se například o ženy bezprostředně po rozvodu, vdovy a řadili se sem i snoubenci. Za *caelibes* nebyli rovněž považováni ti, jejichž věk se pohyboval těsně nad nebo pod věkovým limitem pro povinné uzavření manželství.¹³⁹

Jelikož Augustova legislativa cílila na zvýšení porodnosti, znevýhodňovala ty, kteří do manželství sice vstoupili, ale zůstali bezdětní. Označováni byli jako *orbi*. Jejich postavení bylo podobné jako u *caelibes*, ale perzekuováni byli v menší míře. Stejně jako u kategorie *caelibes*, i pro *orbi* platila výjimka, že se za ně nepovažovali, pokud byli věkem těsně nad nebo pod již uvedeným věkovým limitem. Zřízení kategorie *orbi* se na jednu stranu zdá pochopitelné, vzhledem k již uvedeným cílům legislativy, na druhou stranu ke zvýšení porodnosti postačila samotná povinnost vstoupit do manželství, v důsledku čehož přirozeně došlo i k nárůstu dětí legitimně narozených v manželství. Názory na to, který konkrétní zákon upravoval postavení *caelibes* a který postavení *orbi* se liší. Převládajícím názorem je pak ten, že *lex Iulia de maritandis ordinibus* upravoval postavení *caelibes* a *lex Papia Poppaea* pak postavení *orbi*.¹⁴⁰

V tomto kontextu je vhodné zmínit výhody pro matky s více dětmi – *ius liberorum*. *Ius liberorum* náleželo matce se třemi dětmi a spočívalo v osvobození od poručenství nad ženami. Žena se tím pádem stala osobu *sui iuris*. Jednalo-li se o bývalou otrokyni bylo podmínkou, aby porodila děti čtyři.¹⁴¹ V pozdějších dobách se *ius liberorum* ve své obecné podobě rozšířilo i na určité profese, například náleželo vojákům. Zrušeno bylo až císařem Justiniánem.¹⁴²

¹³⁹ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 81 – 82.

¹⁴⁰ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 82.

¹⁴¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 139 – 140.

¹⁴² CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 83 – 84.

4.2.2. Sankce za porušení zákona s přihlédnutím k dědickému právu

Sankce, které zákon uvaloval na toho, kdo buď nežil v manželství, nebo žil v bezdětném manželství, zasahovaly do majetkové roviny jedince, případně do majetkové situace obou manželů. Můžeme je rozdělit do níže uvedených kategorií:¹⁴³

1) *Caelibes* ztráceli způsobilost nabývat dědictví ze závěti nebo odkazu.¹⁴⁴

2) *Orbi* byli způsobilí k nabytí pouhé poloviny dědictví.¹⁴⁵

Z uvedeného vyplývá, že *caelibes* ani *orbi* nebyli jakožto dědicové povolání závěti (testamentem) způsobilí nabýt *caducum*. Tak se označoval majetek, který měli, ale nabýt nemohli, a připadl pak těm členům rodiny, kteří měli potomky. Pokud takových členů rodin nebylo, připadl majetek do státní pokladny (*aerarium*). *Caelibes* měli možnost se této sankci vyhnout tím, že ve lhůtě 100 dní uzavřeli nové manželství.¹⁴⁶

Uvedené je možné uzavřít následovně: osoby žijící v bezdětném manželství (*orbi*), na rozdíl od *caelibes*, neměli žádnou možnost, jak se výše uvedené sankci vyhnout. Ztráta způsobilosti nabýt polovinu dědictví s největší pravděpodobností mohla ovlivnit i majetkovou situaci takových manželů. Obyvatelé byli proto sankcemi poměrně efektivně nuceni do manželství vstupovat a zplodit v něm potomstvo, neboť v případě neuzavření manželství ve stanovené lhůtě, se tato skutečnost stávala překážkou v dědění. A právě dědění bylo jedním ze způsobů, jak se dostat k majetku či svůj dosavadní majetek zvětšit.¹⁴⁷

V tehdejší římské společnosti bylo zvykem, že se žena směla za svůj život provdat pouze jedenkrát. Po smrti manžela bylo nemyslitelné, aby uzavřela manželství nové. Manžel si tzv. „vdovskou povinnost“ (*viduitas indicta*) zajišťoval podmínkou v rámci testamentu. Taková podmínka mohla buď rovnou další manželství ženě zakázat, nebo přijetí dědictví podmínit slibem, že další manželství již neuzavře. *Lex Iulia et Papia Poppaea* v obou případech závět' zneplatnil a považoval ji za „nenapsanou“ (*non scripto*). Žena pak byla naopak nucena další manželství uzavřít, pro rozvedené ženy byla stanovena lhůta 18 měsíců, pro vdovy 2 roky. Pro vdovy a neprovdané ženy platilo pravidlo, dle kterého nemohly dědit před dosažením padesátého roku věku. Ženy starší padesáti let byly vyloučeny z nabytí dědictví v hodnotě 50 a více sesterců. V souladu se zákonem pak byly ženy povinny platit 1% daň, pokud se jednalo

¹⁴³ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 84 – 85.

¹⁴⁴ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 84.

¹⁴⁵ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 84.

¹⁴⁶ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 84 – 87.

¹⁴⁷ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 83 – 89.

o majetek převyšující hodnotu 20 sesterciů. Výjimka pak platila pro ženy, jež se ve velmi nízkém věku provdaly.¹⁴⁸

Zákon dále obsahoval ustanovení, které svým charakterem bylo spíše demoralizující. Jednalo se o zřízení institutu *delatores* – strážců nad dodržováním zákona. Ti měli především za úkol dohlížet, aby byl zákon dodržován, dále udávat a vyhledávat ty, kteří nežili v manželství, či neměli děti. A protože tyto osoby byly nezpůsobilé dědit, *delatores* zajišťovali, aby dědictví řádně přešlo do státní pokladny. Náležela jim za to nemalá odměna. Není proto divu, že to římská společnost nesla s nelibostí.¹⁴⁹

4.2.3. Právní úprava věna a Augustovy reformy

V roce 18 př. n. l. Augustus vydal *lex Iulia de fundo dotali*. Ten stanovil, že manžel potřeboval souhlas své manželky k tomu, aby mohl zcizit nebo zastavit nemovitosti tvořící věno a ležící na italské půdě. Lze říci, že se díky přijetí uvedeného zákona majetková situace ženy o trochu zlepšila. Žena měla větší kontrolu nad jednáním svého manžela. Do té doby mohl manžel prodat nemovitosti ležící na italské půdě, i když náležely do věna, nebo k nim zřídit věcné právo k věci cizí. Ženy bezpochyby využívaly výhody, kterou jim zákon přinášel, vzhledem k tomu, že jim při skončení manželského soužití manžel část věna vracel, bylo v jejich zájmu, aby manžel věno svým právním jednáním nezmenšoval či neznehodnocoval.¹⁵⁰

Institut věna byl podrobně popsán v kapitole 2.2.1., v této podobě fungoval i ve věku Augusta, kdy se věnu navíc dostaly právní záruky vůči otci ženy a jejímu manželovi (například již uvedenou povinností otce zřídit dceři věno). Augustus manželovi umožnil čerpat zisk z věna. S největší pravděpodobností tím sledoval posílení manželské moci nad ženou a manželského svazku vůbec. Jak bylo uvedeno výše, *lex Iulia et Papia Poppaea* nutil osoby za určitých podmínek uzavřít manželství. Vdově, která tak neučinila, bylo zkonfiskováno věno, přičemž procentní míru konfiskace lze dle některých historiků odvodit z dědické daně (*vicesima hereditatum*), kterou v roce 5 př. n. l. stanovil *lex Iulia de vicesima hereditatum*, vydaný téhož roku Augustem. Její výše byla stanovena na 5%. Za účelem výběru daně byl od té doby každý testament otevřen úředníkem. Dědická daň se vztahovala pouze na testament a blízké osoby od ní byly dokonce osvobozeny, včetně rodičů, prarodičů, dětí, sourozenců a vnučat zesnulého. Otázka osvobození manžela či manželky je dle některých pramenů sporná, nicméně je

¹⁴⁸ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 116.

¹⁴⁹ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 22 – 23.

¹⁵⁰ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 44.

pravděpodobnější, že se jich osvobození rovněž týkalo. Vybírání daně podléhalo dozoru zvláštní třídy státních úředníků zvaných *procuratores hereditatum*.¹⁵¹

Dále bylo v kapitole 2.2.1. v souvislosti s rozšířením volných manželství zmíněno vrácení věna, žena si ho vymíňovala stipulací *cautio rei uxoriae*. Za Augustovy doby se ale vyvinulo pravidlo, že se věno při skončení manželství vracelo ženě vždy, aniž by takto muselo být výslovně vymíněno. Dělo se tak po podání již zmíněné žaloby zvané *actio rei uxoriae*. Vrácení věna bylo ženino osobní právo, žalobu proto mohla použít pouze ona. Manžel nebo jeho dědic měl povinnost věno vrátit, pokud manželství zaniklo rozvodem nebo smrtí manžela.¹⁵²

Augustova legislativa detailněji upravila rozsah toho, co manžel své ženě z věna vracel. Do té doby byl povinen vrátit majetek tvořící věno s tím, že veškeré zisky a výnosy si ponechával. Nyní vracel i výnosy, jenž získal z majetku ženy nebo prostřednictvím otroka, který byl dán jako součást věna. Pokud manžel takového otroka propustil na svobodu¹⁵³, náleželo ženě i to, co propuštěním získal. Mohlo se jednat například o dědické právo, které měl každý patron vůči propuštěnci nebo o právo či povinnost vzájemné podpory v případě nouze.¹⁵⁴

V situaci, kdy manžel během trvání manželství převedl na jiného majetek věno tvořící, byl při zániku manželství povinen vrátit hodnotu celého věna. Povinnost vrátit či obnovit hodnotu věna měl manžel i tehdy, pokud došlo jeho vinou k znehodnocení majetku již za manželství. Zastupitelné věci z věna mohl manžel vrátit částečně ve splátkách nebo najednou do tří let od rozvodu. Manžel si za určitých okolností mohl z věna při zániku manželství určité položky srazit, o tom bylo detailněji pojednáno v kapitole 2.2.1. Není přitom jasné, zda systém srážek z věna (*retentiones ex dote*) přinesla až Augustova legislativa, nebo zda tento systém vznikl dávno před ní a během Augustovy vlády došlo k jeho ustálení. Historické zdroje se z větší části shodují na tom, že nárok na srážky, kdy rozvod manželství zavinila žena (*retentio propter liberos*) anebo kdy bylo důvodem rozvodu ženino nevhodné chování (*retentio propter mores*) upravovaly až reformy Augusta, neboť účel srážek z obsahového hlediska odpovídá charakteru Augustových reforem.¹⁵⁵

¹⁵¹ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 92 – 95.

¹⁵² KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 140 – 142.

¹⁵³ Mezi bývalým pánem (patronem) a propuštěncem (libertinem) vznikl patronátní vztah, vykazující určité charakteristiky. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 59 – 61.)

¹⁵⁴ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 95 – 96.

¹⁵⁵ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 139 – 142.

4.3. Lex Iulia de adulteriis

Pro porozumění smyslu a obsahu zákona uvedeného v názvu kapitoly je napřed vhodné pojednat o významu římské morálky v oblasti manželství. Již v počátcích římských dějin lze najít zmínku o bájném Romulovi, který vydal zákon, jenž opravňoval muže, aby zapudil svou manželku kvůli padělání klíčů, travičství či cizoložství. Zákon to byl přísný, nicméně z hlediska rigidnosti ustanovení odpovídající smýšlení této doby. Morálka se, stejně u jiných národů, i u toho římského postupně uvolňovala, vyvrcholením pak byla krize římské společnosti, která již byla podrobně rozebrána v předcházejících kapitolách.¹⁵⁶

Pokud muž svou ženu nezapudil nebo jinak nepotrestal, jakmile ji při cizoložství přistihl, rozhodoval o vině ženy domácí soud, v jehož čele stával *pater familias*. Otec rodiny měl, kromě dalšího, moc rozhodovat nad životem a smrtí členů rodiny, musel se ale poradit s ostatními členy neboli rodinnou radou. Augustus se tento systém rozhodl zrušit a zřídit oficiální soud, který by fungoval efektivněji než ten domácí, a to za pomoci procedury, jež nahradila dosavadní neomezenou moc *pater familias* nad životem a smrtí všech členů rodiny.¹⁵⁷

Lex Iulia de adulteriis byl vydán přibližně v roce 18 př. n. l. Ačkoli některá jeho ustanovení pouze přejímala pravidla dosud platná, přinášel svou povahou do právního řádu něco novátorského. Zařadit ho lze jak do oblasti práva rodinného, tak i trestního. Cílem zákona totiž bylo skrze úpravu sexuálních trestných činů napravit pokaženou římskou morálku. Za následující trestné činy zákon ukládal sankce, obsahoval i právní úpravu procesu. Údajně upravoval čtyři druhy trestných činů, konkrétně *adulterium* (cizoložství), *stuprum* (pohlavní styk s neprovdanou ženou), *lenocinium* (kuplířství) a *incestum* (pohlavní styk s příbuznou osobou). Vztahoval se ale pouze na vztahy mezi svobodnými osobami, ne mezi otroky. Pokud někdo spáchal některý z uvedených činů vůči otrokovi, vlastník otroka pak mohl použít jen *actio legis Aquiliae* (žaloba z protiprávního zničení nebo poškození věci). Přípustná též byla *actio iniuriarum* (žaloba z urážky na cti). Vlastníci své otrokyně poměrně často využívali i k uspokojení sexuálních choutek, otroci byli navíc považováni za věc a z hlediska římského práva nemělo smysl je zákonem chránit. Trestné ale bylo, pokud vdaná žena svedla k souloži otroka náležejícího do jejího vlastnictví.¹⁵⁸

¹⁵⁶ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 121 – 122.

¹⁵⁷ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 179 – 188.

¹⁵⁸ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 122.

4.3.1. Adulterium a stuprum

Trestného činu cizoložství se mohla dopustit vdaná žena, která praktikovala nemanželský pohlavní styk. Muž se ho dopustil, pokud souložil s vdanou ženou. Určujícím znakem tedy bylo to, zda žena byla vdaná či nikoliv. Manžel se ale cizoložství nedopustil, jestliže se oddával rozkoším s prostitutkou nebo neprovdanou ženou. Stejně jako u otroků nemělo smysl zákonem chránit prostitutky, nebyly sice považovány za věc, ale jejich pověst je v mnohém předcházela a nebyly v římské společnosti vnímány jako osoby zasluhující si zákonnou ochranu.¹⁵⁹

Stíhání žen za cizoložství zákon upravoval velmi přísně a podrobně. Manžel se s nevěrnou manželkou musel rozvést a poté proti ní do 60 dnů podat žalobu. Po uplynutí této lhůty mohl žalobu podat i někdo jiný. Následovalo řízení u soudu. Zabít ji přímo na místě manžel nemohl, ale pokud ženu přistihl s milencem, kterým byl cizí otrok či rodinný propuštěnec, mohl takového milence ztrestat smrtí. Pokud by manžel neoprávněně zabil manželku a jejího milence, byl by uznán vinným z vraždy. Milence manželky mohl však zadržet na dobu 20 hodin od přistižení, aby našel svědky o jeho statusu, tedy zda se jedná o svobodného římského občana nebo otroka. Právo zabít ženu i milence ale stále zůstávalo jejímu otci. Ten je mohl zabít, přistihl-li je přímo při činu ve svém domě či domě svého zetě. Zabít svou dceru mohl, i pokud již byla osobou *sui iuris*.¹⁶⁰

Trestem za cizoložství bylo pro muže vyhnanství a zkonfiskování 1/2 majetku. Žena byla taktéž trestána doživotním vyhnanstvím a nesměla se již nikdy provdat. Navíc ji stíhali i další tresty majetkové povahy, neboť jí kromě konfiskace 1/3 majetku postihla i konfiskace 1/2 jejího věna. Trest mohl postihnout i manžela vdané ženy, pokud na ní nepodal výše zmíněnou žalobu a zároveň manželku nezapudil. Manžel pak mohl být stíhán pro kuplířství. Obdobně to platilo pro otce ženy a všechny, kdo o cizoložství věděli.¹⁶¹

Zákon pojmy *adulterium* a *stuprum* v některých svých ustanoveních používá jako synonyma. Římstí právníci Modestinus a Papinianus je v určitých aspektech odlišují. Dle Modestina se *adulterium* týká vdaných žen, zatímco *stuprum* vdov. Papinianus obsah trestného činu *stuprum* rozšiřuje, když tvrdí, že se mohlo jednat i o pannu, zkrátka o neprovdanou ženu. *Stuprum* nemohli spáchat například herečky, tanečnice nebo prostitutky. Zvláštní skupinou, na kterou se zákon vztahoval, pak byli homosexuálové. Trestem pro ně, kromě konfiskace

¹⁵⁹ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 122 – 123.

¹⁶⁰ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 123 – 124.

¹⁶¹ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 123 – 125.

majetku, bylo omezení způsobilosti dědit, což představuje větší překážku než konfiskace majetku, protože osobě znemožňuje nabývat majetek skrze dědění i v budoucnu.¹⁶²

4.3.2. Lenocinium a incestum

Lenocinium neboli kuplířství spáchal ten, kdo jakýmkoliv způsobem profitoval z prostituce jiných osob. Kuplířem tak mohl být nejenom muž provozující nevěstinec, ale i žena zprostředkovávající prostituci jiných žen. Za určitých podmínek se kuplířství mohl dopustit i manžel, když své ženě dovolil či jen toleroval cizoložství, kterému se oddávala za úplatu od jiných mužů. Stejně tak se ho dopustila i manželka mající prospěch z manželova cizoložství. Jaké konkrétní tresty hrozily za kuplířství nelze s jistotou stanovit, s největší pravděpodobností se ale jednalo opět o tresty majetkové povahy.¹⁶³

Poslední sexuální trestný čin upravovaný zákonem – *incestum*, byl stíhán od nejstarších věků římské společnosti, neboť byl považován za čin narušující božský pořádek věcí. Nejčastěji byl ale trestný v rámci spáchání trestného činu cizoložství, například pokud bratr svedl k souloži svou vdanou sestru. Tresty za *incestum* byly přísnější vůči muži než vůči ženě. Když se totiž prokázalo, že žena byla k pohlavnímu styku donucena, byl jí ukládán mírnější trest.¹⁶⁴

4.4. Další legislativní činnost císaře Augusta v oblasti manželského majetkového práva

Augustus nebyl jediný, kdo svými reformami zasáhl do oblasti rodinného práva. Nicméně jeho reformy představovaly nejdůležitější a po určitou dobu stabilní právní úpravu. Reformy byly přijímány zpočátku negativně, ale našly si i řadu podporovatelů. Z obsahového hlediska, jak bylo uvedeno výše, zasahovaly do životního stylu vyšších a bohatších tříd společnosti, které dosud žily v souladu s upadnuvší morálkou. V praxi nebylo pro Augusta snadné některé z reformních opatření prosadit. Byl poměrně často nucen je upravovat, měnit či doplňovat.¹⁶⁵

Jedním z pramenů civilního práva (*ius civile*), do kterého řadíme i oblast rodinného práva, byly v období principátu císařské konstituce (*constitutiones principum*¹⁶⁶). Přibližně roku 27 př. n. l. vydal Augustus vyhlášku týkající se majetkových poměrů. *Edictum Augusti de*

¹⁶² GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 124 – 126.

¹⁶³ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 126 – 127.

¹⁶⁴ GREGOR, M. *Římský štát a právo za vlády cisára Augusta*. str. 127.

¹⁶⁵ CSILLAG, P. *The Augustan laws on family relations*. str. 35 – 36.

¹⁶⁶ Císařské konstituce se dělily na rescripta (odpověď na právní dotaz zasláný císaři), decreta (rozsudek císařského soudu), mandata (instrukce císaře pro podřízené úředníky) a edicta (soudní vyhláška). (SKŘEJPEK, Michal. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 57 – 149.)

intercessio zakazovalo, aby manželka převzala záruku za dluh svého manžela. Za císaře Claudia (vládnoucího v letech 41 – 54 n. l.) bylo roku 47 n. l. vydáno *senatus consulta Velleianum*, rozšiřující zákaz na kohokoliv jiného. Žena od té doby nesměla převzít záruku nejen za dluh manžela, ale i za jakýkoliv jiný dluh.¹⁶⁷ V praxi se to poté uplatňovalo následovně: když se žena zaručila za cizí dluh, vznesla buď ona sama či její muž v rámci řízení zahájeného věřitelem kvůli vymožení dluhu, námitku (*exceptio SC Velleianum*). Žena tím byla zproštěna odpovědnosti z ručení, které v důsledku uplatnění námitky zaniklo.¹⁶⁸

Existují názory, že jak *edictum Augusti de intercessio* císaře Augusta, tak i *senatus consulta Velleianum* císaře Claudia, nebylo vydáno za účelem ochrany lehkověrně jednajících žen, nýbrž aby ochránilo jejich mužské protějšky. Ženy, které by se samostatně zavazovaly jako ručitelky, by postupem doby získaly výsadnější společenské a majetkové postavení. Objevují se i názory, že emancipace žen nebyla v té době ještě na takové úrovni, aby si ženy samostatnější postavení v právu vědomě vydobýly. Lze se taktéž setkat s názorem, že římscí muži ženám zkrátka nikdy neměli v úmyslu přiznávat významnější právní postavení, než náleželo jim samým, i když si žen na druhou stranu velmi vážili, neboť pro zajištění fungování rodiny jako celku v římské společnosti byly ženy nepostradatelné.¹⁶⁹

¹⁶⁷ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 43 – 50.

¹⁶⁸ ŽIDLICKÁ, Michaela. *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní. Ius Romanum*. In BUBELOVÁ, Kamila, ed. fSborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, str. 78 – 79.

¹⁶⁹ ŽIDLICKÁ, M. *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní*. str. 79.

5. Právně historický vývoj do nástupu císaře Justiniána I.

5.1. Od principátu k dominátu

V kapitole 3.4. byl detailně rozebrán nástup císaře Augusta k moci a přeměna státního zřízení z republiky v císařství. Poté, co se Augustus chopil absolutní moci, vládl v říši jako samovládce přes čtyřicet let. Jeho samovláda trvala až do roku 14. n. l., kdy 19. srpna tohoto roku zemřel. Augustovo tělo bylo poté převezeno do Říma a následně byl zpopelněn na Martově poli. Pro sebe a členy své rodiny nechal Augustus již za svého života vybudovat mauzoleum, kde byl jeho popel také uložen. Augustovi se po smrti dostalo od senátu mnoho poct. Kromě prohlášení za boha to bylo například usnesení senátu, dle kterého se osmý kalendářní měsíc začal nazývat Augustovým jménem. Tento měsíc byl s největší pravděpodobností zvolen proto, že se většina důležitých okamžiků Augustovy vlády udála právě během něj. Druhým císařem se poté stal Tiberius, celým jménem Tiberius Julius Caesar Augustus. Byl to prvorozený syn Livie Drusilové, která se během druhého těhotenství se svým tehdejším manželem rozvedla a stala se Augustovou manželkou. Jak již bylo řečeno, Augustus položil základ principátu – první fázi císařství.¹⁷⁰

Vlivem občanských válek trvajících v letech 193 – 194 n. l. se římské impérium v polovině 3. st. n. l. ocitlo opět v krizi. U vlády se vystřídalo mnoho císařů, ale žádný z nich nebyl schopen ji zastavit. Krize se přirozeně prorostla do všech společenských oblastí tehdejšího života a zasáhla celé území Itálie i její provincie. Římská říše byla značně decentralizována a následek krize na sebe nenechal dlouho čekat. Principát se zhroutil a císařské státní zřízení se opět proměnilo a získalo ještě více absolutistický ráz. Tím započalo období označované jako dominát. V čele dominátu stanul absolutistický panovník – nyní nazývaný jako *dominus*, tedy pán. Během principátu se někteří císaři ještě aspoň snažili navenek udržet republikánské zřízení, tato snaha ale v období dominátu vzala rychle za své. *Dominus* ve svých rukách soustředil veškerou moc v podobě přísně mu podřízeného státního aparátu a armády, o kterou se během vlády opíral. Vznik dominátu byl následkem krize a do jisté míry možná i nutností. Za jeho počátek je považován nástup císaře Diokleciána v roce 284 n. l., který započal éru reform, v důsledku čehož se Římská říše na nějaký čas znovu konsolidovala.¹⁷¹

¹⁷⁰ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 234 – 246.

¹⁷¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 32 – 34.

5.2. Diokleciánovy reformy

Téměř deset let po svém nástupu učinil Dioklecián poměrně zásadní reformu dosavadního systému vlády. Nastolil systém označovaný jako tetrarchie. Podstatou nového systému byla společná vláda čtyř mužů, kdy dva starší císaři vládli s titulem „Augustus“ a zbylí dva mladší s titulem „Caesar“. A protože tito císařové mnohdy sídlili na strategicky výhodných místech, ztratil Řím jako hlavní město částečně svou důležitost. K oslabení říše tím ale zdaleka nedošlo, neboť tetrarchie byla mnohem důmyslnějším uspořádáním, než se na první pohled může zdát. Fakticky sice došlo k rozdělení vládnoucí moci, oficiálně ale říše stále tvořila pevný celek. Zákony byly vydávány jménem všech čtyř císařů. Navíc se díky osídlení důležitých opěrných bodů říše jejími císaři úspěšně dařilo římské impérium chránit před vpády ostatních národů.¹⁷²

Dioklecián byl, stejně jako Augustus, úspěšným stratémem a reformátorem. Poté, co reformoval systém správy provincií, přistoupil k rozsáhlým reformám armády, kterou rozdělil na dvě hlavní složky. První z nich představovala polní jednotka tvořena čtyřmi oddíly – jeden pro každého z panovníků. Druhou složkou pak bylo pohraniční vojsko, jehož členům se říkalo *limitanei* nebo *riparienses*, tedy muži říčních břehů nebo muži hranice. Reforma armády si vyžádala více odvedenců, mezi nimiž se stále častěji objevovali i příslušníci germánských či barbarských kmenů. Diokleciánovi se podařilo zvýšit počet členů vojska na půl milionů mužů, což si žádalo více výdajů ze státní kasy. Pokrytí takových výdajů se tradičně dělo skrze vybírání daní.¹⁷³ „Toto břemeno Diocletianus nemohl zmírnit. Naopak, zvýšil daně až do té míry, jak jen to bylo pro lidi, produkci potravin a dopravu vůbec únosné. Snažil se však aspoň zajistit, aby se berně rozdělovaly spravedlivě.“¹⁷⁴ V roce 301 n. l. vydal *edictum Diocletiani de pretiis rerum venalium*, kterým stanovil pevnou cenu zboží i maximální mzdy dělníku v rámci celého impéria. Tento edikt byl bezpochyby pokrokovým počinem tehdejší doby, nicméně kvůli absenci nástrojů pro dodržování tohoto i dalších legislativních počínů došlo posléze k inflaci.¹⁷⁵

Pro období dominátu bylo charakteristické až doslovné ztotožnění boha a osobnosti císaře. Diokleciánova císařská propaganda systematicky pracovala na tom, aby císařové byli lidu prezentováni jako zdatní a vítězní vojevůdci. Důležité přitom bylo, aby je tak i samotný lid

¹⁷² GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 331 – 332.

¹⁷³ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 330 – 334.

¹⁷⁴ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 333.

¹⁷⁵ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 332 – 334.

přirozeně vnímal. Takové zbožšťování císařů nebylo vždy vhodné, a jelikož k němu často docházelo i v minulosti, byla podstata této symboliky zcela degradována.¹⁷⁶

5.3. Christianizace Římské říše

Kolem roku 200 n. l. začal v římské společnosti získávat na síle nový náboženský směr – křesťanství. I přestože křesťané od počátku nebyli zcela dobře přijímáni, získávali do svých řad postupně více a více stoupců. Ve východní části říše, kde žilo řecké obyvatelstvo, byli křesťané nenáviděni stejně jako židé. Nepřátelský postoj vůči nim brzy převládl i na západě. Tato nenávist nepramenila jen z postojů římských císařů a státního aparátu, ale i samotné obyvatelstvo jim nebylo nakloněno. Křesťané se totiž z povahy svého náboženství oddělovali od ostatních a tvořili tak pomyslný „stát ve státě“. Aby byly útoky proti vyznavačům křesťanské víry snadno odůvodnitelné, dávalo se křesťanům za vinu téměř veškeré problémy Římské říše. Císař Decius, vládnoucí v letech 249 – 251 n. l., se snažil křesťany přimět, aby uctívali dosavadní polyteistické náboženství říše. „Nařídil, aby každý křesťan obětoval tradičním božstvům, a pak mu místní obětní komise vydala osvědčení o vykonané oběti (*libellus*).“¹⁷⁷ Ten, kdo nařízení císaře neuposlechl, byl popraven. Císař Valerius, který svou vládu započal v roce 253 n. l., přistoupil kromě rozsáhlého pronásledování křesťanů, také ke konfiskaci jejich majetku. Odlišný postoj zaujal jeho syn Gallienus. Snažil se prosazovat politiku snášenlivosti, což se mu úspěšně dařilo po dobu čtyřiceti let.¹⁷⁸

Dioklecián represemi a sankcemi uvalovanými na stoupence nového náboženství rovněž nešetřil. Zakázal křesťanům shromažďovat se a konat bohoslužby. Poručil zbourat kostely a spálit veškeré křesťanské knihy. Ti, co se odmítali podřídit příkazu obětování státním bohům, byli uvězněni. V roce 305 n. l. Dioklecián abdikoval a svou mocenskou pozici přenechal jednomu ze spoluvládčů tetrarchie – Galeriovi. Za Galeria pronásledování křesťanů nabralo na ještě větší intenzitě. Z příkazu císaře armáda táhla napříč celou říší a tvrdě vůči křesťanům zasahovala. Ti, kteří se odmítli křesťanské víry vzdát, za své rozhodnutí zaplatili životem. Odhaduje se, že v tomto období zemřelo na tři tisíce křesťanských stoupců. Po Diokleciánově abdikaci se jím nastolený systém tetrarchie zhroutil. Následovalo období neustálých bojů o moc.

¹⁷⁶ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 335 – 336.

¹⁷⁷ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 338.

¹⁷⁸ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 336 – 339.

Pozici jediného vladaře západu nakonec v roce 306 n. l. získal Konstantin I. Od roku 324 n. l. byl pak samovládcem celé Římské říše.¹⁷⁹

Konstantin I., později známý jako Konstantin I. Veliký, představoval panovníka, jehož vláda znamenala pro křesťanský svět zásadní přelom. V době nástupu k moci bylo Konstantinovi přibližně 52 let, i přesto to byl velmi schopný panovník, který svou vládu vnímal jako životní poslání. Navázal na reformní činnost císaře Diokleciána s tím rozdílem, že se snažil spíše o dlouhodobější řešení naléhavých situací a upevnění říše. Stejně jako Dioklecián reformoval římskou armádu a zařazoval do ní Germány, kteří se mu osobně osvědčili jako dobří a vytrvalí bojovníci. Pro Konstantina sídlícího v hlavním městě Řím, bylo stále obtížnější kontrolovat podstatně důležité hranice říše. V roce 324 n. l. se proto rozhodl hlavní město přemístit do Konstantinopole, na území dnešního Istanbulu. Odsud mohl císař snadněji dohlížet na obranu říše a lépe koordinovat postup pohraničního vojska. I když byl v Konstantinopoli založen samostatný senát, římstí senátoři neztráceli žádnou ze svých výhod a Řím byl vždy na prvním místě. Konstantin měl však v úmyslu to změnit.¹⁸⁰ „Toto převratné rozhodnutí připravilo půdu pro nástup středověku.“¹⁸¹

„Konstantin uskutečnil také druhý, ještě dalekosáhlejší a osudovější převrat – totiž konverzi říše od pohanství, ke křesťanství.“¹⁸² Obyvatelé říše byli z neustálého krutého pronásledování křesťanů unaveni a navíc pomalu začínali křesťanskou víru tolerovat. V kapitole 1.1.2. byla popsána legislativní činnost v náboženské, konkrétně křesťanské oblasti. Jedním z důležitých tolerančních ediktů byl bezpochyby ten Konstantinův, kterým v roce 312 n. l. povolil všem křesťanům svobodné vyznávání víry. Nebyl posledním opatřením zvýhodňujícím křesťanskou víru. Křesťanští kněží byli osvobozeni od placení určitých dávek, ze státní poklady se poskytovaly peníze na stavbu kostelů a církvi byl dokonce povolen vlastní soudní systém v rámci církevní jurisdikce.¹⁸³

Nelze s jistotou říci, jaké konkrétní důvody vedly Konstantina k prosazování křesťanské víry. Jedním z možných důvodů se může jevit skutečnost, že císař i jeho poradci v křesťanství spatřovali dlouho hledanou jistotu. Křesťanská organizace vždy stála na pevných a jistých základech. Sociální péče o chudé či nemocné byla poskytována všem bez rozdílů a nechybělo jí

¹⁷⁹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 338 – 340.

¹⁸⁰ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 340 – 342.

¹⁸¹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 342.

¹⁸² GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 342.

¹⁸³ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 342 – 343.

ani finanční zabezpečení, které zpočátku získávala sama od svých členů. Křesťanství tak splňovalo veškeré předpoklady, aby jednou mohlo spojit zneprátelené národy a spojit vše křesťanské pod víru v jednoho Boha a víru v spasitele, což doposud žádné jiné náboženství nemohlo nabídnout.¹⁸⁴

Křesťansky smýšlející Konstantin se nechal pokřtít až na sklonku svého života, což bylo přibližně v roce 337 n. l. Nástupcem se stal jeden z jeho synů – Konstantin II. Ten po vzoru svého otce pokračoval v expanzivní politice a šíření křesťanství. Po něm nastoupil Julianus – bratranec Konstantina II. a zároveň vládce, který k náboženské otázce nepřístupoval tak vlídně jako jeho předchůdci. Julianus se otevřeně hlásil k pohanským kultům a začal je zvýhodňovat na úkor křesťanství. Nebyl nakonec úspěšný, křesťanství již bylo v římské společnosti hluboce zakořeněné a po smrti Juliana se stalo i státním náboženstvím.¹⁸⁵

5.4. Rozdělení a následný pád Západořímské říše

Důležitým mezníkem v dějinách římské říše je zajisté nástup císaře Theodosia I. Theodosius byl v době nástupu k moci sice mladý muž, vlídného vystupování, zato nevyzpytatelné a melancholické povahy. Marně bojoval s kmenem Vizigótů, a protože se mu je dlouhou dobu nedařilo vyhnat, povolil jim sídlit na římském území. Vizigóti si mohli žít podle svého, jedinou povinností bylo dodávat Římanům vojáky a zemědělce. Následně jako první z germánských kmenů získali postavení spojence, či „federáta.“ Nebylo již neobvyklé, že v římské armádě za takovýchto výhodných podmínek sloužili příslušníci jiných kmenů. Odvody cizinců se staly běžnou záležitostí, ale u obyvatel říše narazily na odpor. Theodosius, stejně jako jeho předchůdci, potřeboval získat dostatek peněz na financování tak rozsáhlé armády. Začal všemi možnými prostředky vybírat daně. Nikdo, dle jeho slov, nesměl vlastnit majetek od daní osvobozený.¹⁸⁶

Theodosius byl velmi ortodoxním křesťanem, pozvedl jej na státní náboženství a přísnou legislativou stíhal vyznavače pohanských kultů. Byl také posledním císařem vládnoucím nad celým územím říše. Když v roce 395 n. l. zemřel, Římská říše se natrvalo rozdělila. Východořímské části říše vládl Theodosiův osmnáctiletý syn Arcadius. Západořímské říši vládl mladší syn Honorius. Protože Arcadius se od počátku neprojevoval jako schopný panovník a Honoriovi bylo v době nástupu k moci pouhých jedenáct let, museli v obou případech vládu

¹⁸⁴ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 343 – 347.

¹⁸⁵ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 346 – 348.

¹⁸⁶ GRANT, M. *Římští císařové*. str. 291 – 293.

převzít regenti¹⁸⁷. Běžných obyvatel se rozdělení říše nijak zvlášť nedotklo, z hlediska dějinného vývoje bylo ale rozdělení důležitým mezníkem.¹⁸⁸

Regentem Západořímské říše se stal Flavius Stilicho – západořímský vojevůdce, v jehož žilách kolovala římská i germánská krev, neboť jeho matka byla Římanka a otec byl náčelníkem germánského kmene Vandalů. Poté, co v roce 405 n. l. odrazil vpád východogermánského kmene Ostrogótů, připravoval invazi do Východořímské říše, kde již předtím údajně nechal zavraždit jejího regenta Flavia Rufina. Následujícího roku jeho plány zhatil vpád spojených kmenů Vandalů, Suevů, Burgundů a Alanů. Zpustošili nejprve všechna pohraniční města a zanedlouho se dostali až k Pyrenejskému pohoří. Hranice na Rýně tím padla a „rýnská hráz“ již nikdy neplnila svůj obranný účel. Stilicho z neznámého důvodu nepodnikl nic, aby barbarské kmeny zastavil, a naopak se ještě více dostal pod tlak kmene Vizigótů. Vizigótský náčelník Alarich po vytrvalém obléhání dosáhl svého a Řím vyplenil.¹⁸⁹

Poté se vojenského vedení ujal vojevůdce z Podunají Constantinus III. Roku 411 n. l. ho již dospělý Honorius prohlásil za spolucísaře Západořímské říše. Constantinovi se podařilo vytlačit Vizigóty, nicméně Honorius jim později byl nucen udělit titul spojenců a federátů, což mělo za následek vznik prvního barbarského státu na římském území – Tolosánského království. Římská říše se postupně rozkládala a jinak tomu nebylo ani po smrti císaře Honoria v roce 423 n. l. Vlády se na západě chopila jeho sestra Placidia, fakticky vojenskou moc v rukách držel další ctižádostivý vojevůdce jménem Aetius. Aetius musel čelit poměrně závažnému problému – Vandalům se podařilo prolomit severní hranici Galie. Aetiovi nezbylo nic jiného než s Vandaly vyjednávat. Výsledkem vyjednávání byl kompromis, a jak vývoj událostí značí – pro říši spíše nevýhodný. Vandalové získali status federáta a dokonce nad částí římského území vládli dle své vůle nerespektující limity uděleného statutu.¹⁹⁰

Římskou říši následně sužovali Hunové, zpočátku své útoky směřovali pouze na Východořímskou říši. Podařilo se jim vybudovat rozsáhlou říši táhnoucí se od Baltu až k Dunaji. Králem Hunské říše se v roce 434 n. l. stal Attila, který si pro své činy vysloužil přezdívku „Bič boží“, a útoky zaměřil i na západořímskou část říše. Tehdejší papež Lev I. se údajně s Attilou setkal a přesvědčil ho, aby území Itálie opustil. Ten tak skutečně učinil. Hunská

¹⁸⁷ V případě panovníkovi nepřítomnosti v zemi, neschopnosti nebo nezletilosti, za něj vládly osoby označované jako regenti. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 3380.)

¹⁸⁸ GRANT, M. *Římští císařové*. str. 292 – 295.

¹⁸⁹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 354 – 356.

¹⁹⁰ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 357 – 358.

říše se po jeho smrti rozpadla. Aetius zemřel o rok později, v roce 454 n. l.¹⁹¹ „Víc než dvě desítky let se Aetius všemožně snažil udržet ničitele západní říše v šachu a po nějaký čas se mu to celkem dařilo. Ovšem po jeho zavraždění neodvratně započala její závěrečná krize.“¹⁹²

V roce 455 n. l. zemřel i císař Valentinianus III., synovec císaře Honoria. Trvání západořímské části se chýlilo ke konci a zbývalo jí pouhých 20 let existence. Během této doby se o moc hlásilo mnoho uchazečů, někteří z nich byli na trůn dosazeni a vzápětí vystřídáni jiným panovníkem, což přispívalo k nestabilitě říše. 31. října 475 n. l. byl na trůn dosazen poslední západořímský císař Romulus Augustus. Protože to nebyl silný panovník, byl rok po svém nástupu sesazen germánským vojevůdcem Odoakerem. Odoaker dobyl císařské sídlo, kterým tehdy bylo italské město Ravenna. Dokonce se zde chopil vlády a východořímskému císaři Zenonovi nechal zaslat císařské insignie¹⁹³. Zenon se je sice zdráhal přijmout, nicméně proti Odoakerovi nijak vojensky nezakročil. Rok Romulova svržení (476 n. l.) byl později historiky stanoven jako rok zániku Západořímské říše. Nadobro se zhroutila a její území bylo zcela osídleno germánskými kmeny.¹⁹⁴

Proces zániku Západořímské říše byl postupný a měl hned několik příčin a důvodů. Říše podlehla expanzi barbarských kmenů a časté střídání spíše neschopných panovníků rozhodně nedokázalo efektivně řešit vnější obranu a stabilitu. Svůj podíl také mělo přijímání germánských kmenů do římské armády a udělování statutu federátů a spojenců. K financování stále se zvětšující armády bylo potřeba více daní a daňové břemeno tak s větší těžkostí padalo na římské obyvatelstvo. Loajalita mezi lidem a státním aparátem byla podlomena. Státní aparát – úředníci, senátoři i samotní císařové ve 4. a 5. stol. n. l. ztratili zájem jakkoli se angažovat na veřejném životě a řešit jeho problémy. Císařové se nechávali okázale oslavovat, razili mince s vlasteneckými hesly a hlásali sílu římského státu, který ale ve skutečnosti stále podléhal barbarským kmenům.¹⁹⁵ „A tak představa, že se říše západořímská zhroutila proto, že se oddávala orgiím, což je teorie, kterou s takovou oblibou hlásají novodobí moralisté a tvůrci efektních filmů, neplatí. Mnohem víc se pěstovaly orgie dříve, když říše vzkvétala, než v době, kdy na tom byla nevalně.“¹⁹⁶

¹⁹¹ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 359.

¹⁹² GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 359.

¹⁹³ Neboli odznaky moci nebo jiné vysoké hodnosti. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník aneb co by o člověku mohl vědět každý člověk*. str. 1690.)

¹⁹⁴ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 360 – 361.

¹⁹⁵ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 363 – 374.

¹⁹⁶ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 370.

5.5. Východořímská říše

Východořímská říše vznikla rozdělením impéria v roce 395 n. l. Zanikla o mnoho století později než západní část říše, a to v roce 1453 n. l., kdy její hlavní město Konstantinopol dobyli Osmanští Turci. Dle původního jména Konstantinopole – Byzantion, se označovala také jako Byzantská říše.¹⁹⁷

Výše byly detailně rozebrány důvody vedoucí k zániku Západořímské říše. Proč si ale Východořímská říše na rozdíl od Západořímské říše dokázala udržet životaschopnost a prosperitu? Možným důvodem byla její výhodnější geografická poloha. Sousedila s Peršany, kteří po většinu času dodržovali smlouvy s říší uzavřené. Mohla se tak lépe soustředit na řešení problémů, zatímco Západořímská říše musela střežit dlouhou hranici na Rýně a horním i středním Dunaji. Ve chvíli, kdy došlo k narušení těchto hranic, otevřel se nepříteli přístup do celé Itálie, Hispánie a Galie. Půda v Byzantské říši byla úrodnější a obyvatelstvo lidnatější. Vyznačovala se ale především stálou vnitřní stabilitou a dobře fungujícím státním aparátem. Do státní pokladny přicházelo daleko víc peněz než na západě, díky čemuž se dokázala lépe vojensky bránit před útoky nepřátel. Za celou dobu její existence se moc pokusilo uchvátit jen pět uzurpátorů. Západní část říše naopak musela potlačovat řadu povstání, někdy i neúspěšně. Po zániku Západořímské říše převzala Byzantská říše její svrchovanost, ve skutečnosti tak bylo učiněno pouze formálně a do záležitostí západů se vůbec nezasahovalo.¹⁹⁸

5.6. Nástup císaře Justiniána I. k moci

Císař Justinián byl významnou postavou pozdní antiky. Vládl v letech 527 – 565 n. l. a právě konec jeho vlády je považován za počátek středověku. Zároveň byl posledním císařem, který hovořil latinsky. Justinián byl synovcem a později adoptivním synem svého předchůdce – Justina. Zmínit je třeba Justinův skromný původ stojící v kontrastu k tomu, jak vysoko vystoupal, až stanul na samotném vrcholu společnosti – jako císař Východořímské říše a zakladatel justiniánské dynastie.¹⁹⁹

Justinos se narodil přibližně v roce 450 n. l. do rolnické rodiny žijící v okolí města Naissus. Když mu bylo necelých 20 let, vydal se s dalšími dvěma mladíky na cestu do hlavního města Východořímské říše – Konstantinopole. Všichni tři mladí muži toužili uniknout bídě, jenž

¹⁹⁷ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 383 – 384.

¹⁹⁸ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 384 – 386.

¹⁹⁹ MEIER, Mischa. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. str. 8 – 16.

sužovala jejich domovinu. Té doby na východě říše vládl císař Leo I. a Západořímská říše ještě stále existovala, byť se potácela na hranici existence a zániku. Leo I. nechal zřídit císařskou stráž zvanou excubitorové, do jejichž řad s vidinou lepší budoucnosti vstoupil Justinos a jeho přátelé. Justinovi se v armádě, na rozdíl od jeho dvou přátel, nebývale dařilo. Sbíral bohaté zkušenosti ve válkách vedených císařem Anastasiem I. a podařilo se mu potlačit i ojedinělá povstání. Když císař 9. července 518 n. l. zemřel, působil Justinos na pozici velitele palácové gardy. Některé prameny hovoří o tom, že byl negramotný, nedostatečně vzdělaný a jeho vzestup nelze vysvětlit jinak než zásahem „boží vůle“.²⁰⁰

Jako problém se ukázala otázka nástupnictví, neboť Anastasios neměl žádné legitimní potomky a neupravil žádným způsobem nástupnictví pro případ své smrti. O budoucím císaři říše se proto svedlo náročné vyjednávání, během něho údajně došlo i k násilným střetům. Justinos využil pozice velitele palácové gardy a získal si přízeň značné části vojska. Podařilo se mu vyřadit ostatní konkurenty a s konečnou platností se prosadil. Je velmi pravděpodobné, že mu již tenkrát vypomohl synovec Justinián. Justinos povýšil svou manželku Lupicinu na císařovnu (*augustu*), která přijala jméno Eufemie, neboť původní jméno příliš zdůrazňovalo její nízký původ. Bývala totiž otrokyní barbarského původu, kterou si Justinos koupil a kterou učinil svou konkubínou a následně manželkou.²⁰¹

Justinos vládl jako císař Justinos I. v letech 518 n. l. – 527 n. l. Poté, co stabilizoval své postavení po mocenské stránce, přistoupil k řešení náboženských otázek. Od roku 484 n. l. totiž trvalo „Akakiovo schizma“, tedy historicky první významný rozkol mezi náboženským chápáním východu a západu. Především na východě se začal v 5. století objevovat křesťanský směr zvaný monofyzitismus. Jeho stoupenci prosazovali názor, že osobu Ježíše Krista tvoří výhradně božská přirozenost, nikoli lidská a nelze proto rozlišovat „Otce“ a „Syna“. Většina křesťanského světa ale zastávala názor přednesený na Chalkedonském koncili v roce 451 n. l. Dle něj je třeba Ježíše Krista vnímat jako osobu mající jak lidskou, tak božskou přirozenost, které jsou oddělené ale zároveň spojené v jedno v osobě Krista – ten je tak Bohem i člověkem. Justinovi se za pomoci Justiniána podařilo schizma v roce 519 n. l. ukončit. Prosadili chalkedonské vyznání víry a stoupenci monofyzitismu byli pronásledováni.²⁰²

²⁰⁰ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 15 – 22.

²⁰¹ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 22 – 23.

²⁰² MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 23 – 39.

5.7. Justinián jediným vládcem Římské říše

„V r. 527 nastává rozhodující okamžik. Nemocný císař Justinos jmenuje svého synovce 1. dubna spolucísařem a po krátkém období spoluvlády 1. srpna umírá. Přejít se uskutečnil bez problémů. Ve věku 45 let se stal Justinián jediným vládcem Římské říše.“²⁰³ Justinián byl, stejně jako strýc, velice zbožným panovníkem. Ještě před začátkem své samovlády poskytoval velkorysé částky na výstavbu a provoz chrámů. Veškeré své úspěchy považoval za boží dary, neúspěchy pak za boží tresty, což ovlivňovalo i celkový charakter jeho vlády, neboť některé jeho činy je možno vysvětlit a odůvodnit pouze s přihlédnutím k tomuto Justiniánovu smýšlení.²⁰⁴

Justinián se na počátku vlády v roce 527 n. l. musel potýkat s problémem, jenž byl následkem zániku Západořímské říše, a to i když od té doby uplynulo více než padesát let. Především na východě se totiž začal prosazovat názor, který zánik Západořímské říše spojoval s koncem světa. Mezi křesťany bylo dobře známo Danielovo proroctví, které popisuje čtyři světové říše a jejich zánik. Zánikem čtvrté říše nastane konec pozemského světa a Kristův druhý příchod. A i když říše sice nepadla celá, křesťané spatřovali velkou podobnost mezi Západořímskou říší a říší vyřčenou v proroctví. Víru v proroctví posilovaly i přírodní katastrofy, které během následujících pár let oblast východu postihly. Ať už se jednalo o drobné požáry či opravdu rozsáhlé povodně, vždy byly spojovány s blížícím se koncem světa. Justinián čelil nelehkému úkolu – musel přesvědčit obyvatelstvo, že konec světa nenastane, a stabilizovat náboženskou situaci v říši.²⁰⁵

Justinián se, jako zbožný panovník, pokoušel nalézt dialog mezi výše zmíněnými stoupenci chalkedonského vyznání víry a monofyzitismu. Přibližně v roce 529 n. l. povolil monofyzitům návrat z vyhnanství. Justinián víru chápal osobitým způsobem jen jemu vlastním, jeho víra zahrnovala prvky monofyzitismu i chalkedonského vyznání. Proto některými kroky monofyzity omezoval, například když se snažil monofyzitský Egypt obrátit na chalkedonské vyznání víry.²⁰⁶

Justinián se snažil obyvatelstvo říše sjednotit pod jednu víru jím vytvářenou, neboť on sám se chápal jako císař dosazený Bohem s posláním dál šířit zbožnost. Vydal zákon postihující všechny křesťany, kteří se odchýlili od jím prosazované víry. Takové osoby byly zákonem označovány jako heretici. Heretici byli pronásledováni a omezováni ve sféře majetkových a

²⁰³ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 35.

²⁰⁴ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 35 – 38.

²⁰⁵ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 29 – 31.

²⁰⁶ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 40 – 42.

dědických práv. Nesměli stavět kostely, shromažďovat se, či se ucházet o určité úřady. Svou pozornost Justinián zaměřil i na vyznavače pohanských kultů. I ti byli pronásledováni, zbavováni státních úřadů a byl jim rovněž konfiskován majetek. Některá zákonná ustanovení byla namířena i proti vyznavačům židovské víry. V určitých ohledech jim náležela zákonná ochrana, například chráněny byly synagogy a židovské svátky. Židé však svou činností nesměli omezovat křesťany. Kolem roku 535 n. l. Justinián dobyl severní Afriku a nařídil, aby veškeré zdejší synagogy byly přeměněny na kostely. Židům nebylo dále dovoleno vstupovat do manželství s křesťany, kupovat si otroky, kteří se ke křesťanství hlásili, či budovat nové synagogy. První léta Justiniánovy vlády jsou tedy zřetelně poznamenány myšlenkou křesťanské říše (*Imperium Christianum*), projevující se v reformních snahách nejrůznějších oblastí.²⁰⁷

5.8. Právní vývoj v oblasti manželství do nástupu císaře Justiniána I.

V této kapitole bude pojednáno o legislativním vývoji v oblasti manželství do nástupu císaře Justiniána k moci. Pozornost věnována pouze některým významnějším legislativním počínům.

V roce 49 n. l. se tehdy vládnoucí císař Claudius rozhodl, že se ožení se svou neteří z bratrovy strany. Jenže manželství mezi pokrevně příbuznými v pobočné linii, a to včetně 3. stupně příbuzenství, bylo překážkou pro uzavření manželství. Senát proto téhož roku vydal *senatus consulta Claudianum*, čímž byla tato překážka prolomena. Překážkou manželství se opět stala v roce 342 n. l., kdy bylo uvedené *senatus consulta* zrušeno. V kapitole 4.3.1. byl rozebrán trestný čin cizoložství a tresty za něj hrozící. Manžel nevěrné ženy měl povinnost se s ní rozvést a do 60 dní na ní podat žalobu. Kolem roku 61 n. l. bylo pak zákonem (*lex Petronia de adulterii iudicio*) stanoveno, že pokud se manžel zřekl této žaloby, nemohl ji již nikdy použít.²⁰⁸

V rámci dědického práva bylo v roce 62 n. l. stanoveno, že pokud otec, který měl alespoň tři syny, dal jednoho z nich k adopci, měl pak tento syn nárok na 1/4 pozůstalosti adoptivního otce. *Senatus consulta Afinianum*, jenž tak stanovilo, bylo později Justiniánem zrušeno. Adopci upravovalo i *senatus consulta Memmianum*. V kapitole 4.2. byl rozebrán zákon *lex Iulia de maritandis ordinibus*, jenž znevýhodňoval mimo jiné i ty, kteří sice v manželství žili, avšak

²⁰⁷ MEIER, M. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. str. 43 – 46.

²⁰⁸ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 51 – 52.

zůstali bezdětní. A právě k tomuto se vztahovalo uvedené *senatus consulta Memmianum*. Zakazovalo adopce prováděné pouze s cílem vyhnout se tomuto postihu.²⁰⁹

Během vlády císaře Hadriana, tedy v letech 117 – 138 n. l., bylo vydáno hned několik usnesení senátu upravujících římské občanství. Získávaly jej kupříkladu děti narozené v manželství, pokud jejich matka – římská občanka žila v omylu, že její manžel je taktéž římský občan. Děti ale získávaly občanství i v případě, že jejich otec římské občanství později sám získal. Za vlády císaře Marca Aurelia v letech 161 – 180 n. l. bylo stanoveno postavení otce jakožto zákonného dědice po synovi pokud syn zemřel nepodřízen žádné moci – tedy jako osoba *sui iuris*. Zákonné dědické právo bylo kolem roku 178 n. l. zřízeno mezi manželem a manželkou, pokud ta byla podřízena moci manželské. Stalo se tak vydáním *senatus consulta Gaetulicianum*.²¹⁰

Od roku 224 n. l. měl otec povinnost hradit náklady tomu, kdo vychoval jeho dítě, jenž odložil. Od roku 294 n. l. rozhodoval soud, komu budou děti po rozvodu svěřeny. V roce 295 n. l. začal platit pro všechny národy Římské říše zákaz uzavírat manželství mezi pokrevně příbuznými osobami či sešvagřenými. Pokud dítě zdědilo po matce nějaký majetek, náležel mu od roku 319 n. l. zvláštní režim. Tento majetek byl vyhrazen dítěti a otec rodiny ho mohl pouze užívat.²¹¹

V roce 331 n. l. bylo stanoveno, že pokud k rozvodu došlo z iniciativy ženy a mimo povolené důvody (*iustae causae*), byla žena trestána ztrátou věna a deportací na ostrov. O pět let později platilo, že v případě úmrtí jednoho ze snoubenců náležela druhému polovina zasnubního daru. V letech 375 – 392 n. l. náleželo podruhé provdané ženě k zasnubnímu daru poživací právo. Roku 449 n. l. bylo stanoveno celkem 14 oficiálních důvodů, ze kterých bylo možné se rozvést. Zároveň v těchto případech bylo možné použít i důkazy jinak zakázané. Vycházelo se totiž z premisy, že je obtížné dokazovat skutečnosti ze soukromého života manželů.²¹²

²⁰⁹ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 52 – 53.

²¹⁰ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 58 – 59.

²¹¹ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 61 – 71.

²¹² SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. str. 73 – 83.

6. Justiniánovy reformy rodinného práva

6.1. Důvody vedoucí k reformám a jejich charakteristika

Legislativa upravující rodinné vztahy, se vždy vyvíjela dle příslušného dějinného vývoje a potřeb společnosti. Právní vývoj v této oblasti ovlivnila i krize Římské říše, v důsledku čehož došlo k jejímu rozdělení a následně k pádu Západořímské říše. A jelikož krize zasáhla i v Římské říši pečlivě budovaný otrokářský systém, začal císařský státní aparát hledat vhodné řešení. Nakonec byl zvolen ne příliš šťastný způsob spočívající v připoutání celých rodin k těmto zaměstnáním. V této době se také proměnila otcovská moc, která se zúžila spíše na dozor nad nedospělými dětmi. Děti pak v rámci dědického práva získaly lepší postavení, než měly doposud, jelikož větší význam se nyní přikládal pokrevnímu příbuzenství. Dětem také náležel nárok na jmění nabyté z matčiny strany. I postavení žen se v mnohém zlepšilo. Nyní již nabyly prakticky plné způsobilosti a až na drobné výjimky mohly právně jednat a nabývat tak majetek.²¹³

Je ovšem důležité věnovat pozornost tomu, jak se proměnilo samotné římské manželství v souvislosti s postupným prosazením křesťanství až po jeho uznání za státní náboženství. Změnily se předpoklady pro uzavření manželského svazku, rovněž se objevily i nové překážky manželství. V kapitole 5.7. byl již zmíněn zákaz uzavírání manželství mezi křesťany a vyznavači židovské víry, stejně tak bylo trestné uzavřít manželství s příbuzným nebo s vysvěcenou pannou. Na případný rozvod a uzavření nového manželství byly kladeny větší nároky. Manželství pod vlivem křesťanského působení začalo být vnímáno jako nezrušitelný a posvátný svazek.²¹⁴ „Požadovala se též větší zřejmost manželství a v tom směru bylo nejdůležitější, zda byly sepsány věnné doklady, přijímané jako důkaz uzavřeného manželského svazku.“²¹⁵ Větší význam byl přikládán i zasnoubení, jež se svou povahou blížilo účinkům manželství. Křesťanství bylo zkrátka velmi silným faktorem, neboť z výše uvedeného plyne, že ovlivňovalo jak legislativní vývoj rodinného práva, tak i oblast majetkových poměrů v manželství.²¹⁶

V době vlády silně nábožensky smýšlejícího císaře Justiniána tomu nebylo jinak. „Všechna léta Justiniánovy vlády jsou poznamenána usilovnou snahou o obnovu slávy římského impéria, ne ovšem v původní pohansko-antické podobě, ale v podobě říše křesťansko-

²¹³ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1988. str. 172.

²¹⁴ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. str. 172 – 174.

²¹⁵ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. str. 175.

²¹⁶ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. str. 175.

helénistické.²¹⁷ Justinián si poměrně brzy uvědomil, že z toho důvodu je především třeba reformovat klasické římské právo, uspořádat jej a přizpůsobit potřebám doby. Nepřehledné množství císařských konstitucí, reskriptů a dobrozdání zapříčinilo, že se právo stávalo nepřehledným a v mnohém si dokonce odporovalo. Justiniánovi nezbývalo nic jiného než přistoupit k vypracování celistvé kodifikace římského práva. Samotná kodifikace ovšem neměla za cíl právo pouze shrnout a logicky uspořádat. Odrazit se v ní měly i dva hlavní politické cíle Justiniánovy vlády – jednak absolutistické postavení císaře a jednak výsadní postavení křesťanské víry.²¹⁸

6.2. Codex Iustinianus

Než Justinián přistoupil k zahájení kodifikačních prací, vydal v únoru roku 528 n. l. zvláštní zákon *De novo codice componendo*, kterým stanovil zásady, jimiž se měla řídit kodifikační komise. 13. února pak vydal konstituci *Haec quae necessario*, na jejímž základě pověřil desetičlennou komisi vypracováním komplexního kodexu, který by v sobě zahrnoval císařské konstituce ze tří již existujících soukromých sbírek. Jednalo se o *codex Gregorianus*, *codex Hermogenianusi* a *codex Theodosianus*. Komise měla za úkol do kodexu zahrnout také veškeré konstituce od dob vydání Theodosiova kodexu do vlády Justiniána.²¹⁹

Justiniánovi velmi záleželo na tom, aby výsledné dílo vynikalo přehledností, srozumitelností a aby bylo schopné sloužit potřebám tehdejší praxe. Komisi bylo dovoleno v konstitucích škrtnat, měnit je a vynechávat přežitá či opakující se ustanovení. Co se týká uspořádání Kodexu, komise u každé konstituce napsala na začátku jméno císaře, jenž jí vydal, poté jméno adresáta, jemuž byla určena (*inscriptio*), a nakonec místo a datum vydání (*subscriptio*). Stejný systém byl užit i při tvorbě Věčného Hadriánova ediktu (*Edictum perpetuum Hadriani*)²²⁰ v roce 130 n. l. Konstituce se řadily do jednotlivých titulů, v každém titulu pak byly řazeny chronologicky.²²¹

Kodifikační práce postupovaly rychleji, než samotný Justinián očekával a 7. dubna roku 529 n. l. mohl Justinián publikovat novou sbírku císařských konstitucí *Novus Iustinianus codex*.

²¹⁷ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 43.

²¹⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 43 – 44.

²¹⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 44.

²²⁰ Hadriánův edikt vytvořil na základě pokynu císaře Hadriána římský právník Salvius Julianus. Zrevidoval edikty městského a cizineckého praetora i kurulských aedilů. Edikt se stal závazným a až na výjimky jej nebylo možné měnit. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 27.)

²²¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 44.

Publikace byla provedena zvláštním zákonem *Summa rei publicae*. Účinnost Kodex nabyl od 16. dne téhož měsíce. Od publikace nového Kodexu již nemohly být používány tři předešlé kodexy či jejich pozdější novely. Nicméně se po čtyřech letech ukázalo, že je třeba jej přepracovat a znovu vyhlásit.²²²

6.3. Codex Iustinianus repetitae praelectionis

Během let 530 – 533 n. l. probíhaly kodifikační práce na Digestech, o nichž bude ještě pojednáno níže. Ve stejné době bylo Justiniánem vydáno na padesát zákonných rozhodnutí, která měla sloužit jako směrnice nebo také kritéria pro další práci komise. Tato rozhodnutí byla sesbírána do sbírky zvané *Quinquaginta decisiones* (Padesátero rozhodnutí). Nutností se tedy ukázalo do přepracovaného Kodexu zahrnout i tuto sbírku a rovněž Kodex harmonizovat s Digesty. V roce 534 n. l. byla pověřena nová komise, která na konci téhož roku předložila Justiniánovi návrh přepracovaného Kodexu. Ten jej schválil a 16. prosince roku 534 n. l. publikoval jako *Codex Iustinianus repetitae praelectionis* (Justiniánův Kodex opakovaně probraný). Účinným se stal 29. prosince téhož roku.²²³

Zásady pro kodifikační komisi byly stejné, jako pro komisi, která pracovala na Kodexu z roku 529 n. l. Kodex má celkem 12 knih, kniha se dělí na tituly a ty obsahují jednotlivé císařské konstituce. Přibližný obsah lze rozdělit následovně: 1. kniha obsahuje právo veřejné a církevní, 2. – 8. kniha se týká práva soukromého, 9. kniha pojednává o trestním právu, 10. – 12. kniha se věnuje právu správnímu. Původní Kodex z roku 529 n. l. se téměř nedochoval. Je proto možné, že Justinián nařídil jeho zničení, jelikož nový Kodex měl pak platnost výlučnou.²²⁴

6.4. Digesta seu Pandectae

Plán shromáždit a kodifikovat i další spisy římských právníků vznikl zřejmě až při práci na výše zmíněném Kodexu. V kodifikační komisi tehdy vynikl Tribonianus – římský právník a za dob Justiniána přednosta císařských kanceláří (*magister officiorum*). Tribonianus byl nejen velmi schopným právníkem, ale i po obecně lidské stránce vynikal svými organizačními schopnostmi, pročež ho Justinián v roce 530 n. l. postavil do čela nové kodifikační komise s právem vybrat si své spolupracovníky. Těch si Tribonianus nakonec zvolil šestnáct.

²²² KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 43 – 44.

²²³ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 49.

²²⁴ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 49 – 50.

15. prosince 530 n. l. získala komise pověření na základě konstituce *Deo auctore* (S vedením božím).²²⁵

Úkolem komise bylo vybrat ze „starého“ klasického práva platné a užitečné instituty, zmodernizovat je, aby odpovídaly společenským potřebám, a vše přehledně sestavit do jedné sbírky. Záměrem tedy nebylo vytvořit sbírku klasického práva, ale klasické právo přizpůsobit potřebám společnosti v době 6 st. n. l. K dosažení takového účelu bylo potřeba projít na dva tisíce knih. Justinián proto právem odhadoval, že komisi práce potrvají přibližně deset let. Triboniánova komise ale prokázala nebyvalou schopnost pracovat rychle a efektivně, neboť již po třech letech v prosinci roku 533 n. l. mohla *Digesta* vstoupit v platnost. Kodifikačních prací se účastnil i sám Justinián, jenž postup komise dozoroval a rozhodoval některé sporné otázky, které v průběhu prací vyvstaly.²²⁶

Sbírka se skládá z 50 knih, dnes bychom je nazvali spíše kapitoly. Knihy se dělí na tituly, přičemž každý titul je opatřen nadpisem charakterizujícím jeho obsah. Tituly se následně člení na fragmenty – úryvky různé délky ze spisů klasického práva. Fragment pak na svém začátku obsahuje jméno autora a spisu, ze kterého daný právní institut či norma pochází. Obsahově se *Digesta* věnují spíše právu soukromému, konkrétně právu rodinnému a majetkovému.²²⁷

6.5. *Institutiones seu Elementa*

Ve stejný den, v jaký vstoupila v účinnost *Digesta*, tedy 30. prosince 533 n. l., se účinnou stala i nová učebnice práva s názvem *Institutiones seu Elementa*. Její tvorbou Justinián pověřil Triboniána a dva profesory Theofila a Dorothea. Učebnice měla sloužit jako úvod ke studiu *Digest*, měla vysvětlovat a vykládat základní instituty a principy. Inspirací tříčlenné komisi byla „Učebnice práva ve čtyřech knihách“ a „Každodenní případy“ – díla sepsána římským právníkem Gaiem, který působil přibližně v letech 130 – 180 n. l. Komise Gaiovu učebnici práva zrevidovala, o něco nové ji doplnila nebo naopak proškrtala. Práce na nové učebnici probíhaly opravdu velmi rychle a již 21. prosince roku 533 n. l. došlo k jejímu vyhlášení konstitucí *Imperatoriam maiestatem*. Stejně jako Gaiova učebnice, jsou i *Institutiones* členěny na čtyři knihy – 1. kniha pojednává o osobách, 2. – 3. kniha o věcech, 4. kniha se týká nauk o soudním

²²⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 45.

²²⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 45 – 46.

²²⁷ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 46 – 48.

řízení. Rozdílné je pak členění uvnitř každé knihy, kdy se kniha člení na tituly a až pod nimi je uveden souvislý výklad.²²⁸

6.6. Corpus Iuris Civilis

Poté, co Justinián publikoval *Codex Iustinianus repetitae praelectionis*, tedy zrevidovaný Kodex z roku 529 n. l., vydával nespočet nových zákonů označovaných jako novelly (*novellae leges*). Týkaly se hlavně práva veřejného, z práva soukromého upravovaly například některé otázky dědického práva. Vůči Kodexu a Digestům mají novelly derogační účinky, tedy že zákon pozdější ruší zákon dřívější. Samotný Justinián Kodex, Digesta a Instituce označoval souhrnným názvem „*tria volumina*“ (tři svazky). Až ve středověku se pro justiniánskou kodifikaci začalo užívat názvu *Corpus Iuris Civilis*, který se poprvé objevil v roce 1583. Toho roku pod tímto názvem všechny tři sbírky justiniánské kodifikace publikoval francouzský právník Denis Godefroy.²²⁹

Co se týká vztahů mezi Kodexem, Digesty a Institucemi, platila zde na rozdíl od novell zvláštní fikce „...jakoby místa ve všech třech sbírkách byla publikována v jeden okamžik, jakoby tedy ve sbírkách žádné starší a novější normy neexistovaly.“²³⁰ Předpokladem pro takovou fikci byla obsahová přesnost a přehlednost, což Justinián u všech kodifikačních komisí vyžadoval. I přesto se členové komisí nevyvarovali chyb, které často vznikaly i pozdějšími reformami.²³¹

„*Tria volumina*“ platily jako výlučné zákoníky. Jejich výlučnost ale nelze chápat absolutně, užívaly a dodržovaly se zejména tam, kde působili vzdělání římscí právníci, kteří byli vzděláni v klasickém římském právu a byli tak schopni rozsáhlé kodifikaci porozumět. Kodifikace se samozřejmě i z pokynu císaře vyučovala na právnických školách, Justinián dokonce zvláštním zákonem rozdělil, kdy se má každá sbírka studovat.²³²

6.7. Věno a majetková situace ženy ve volném manželství

Funkce věna se za dob Justiniánovy vlády omezovala spíše na zajišťovací funkci pro manželku v případě zániku manželství, než že by manželovi sloužilo k ulehčení nákladů při uzavření manželství. Justinián v souladu se svou náboženskou politikou, která ovlivňovala, i

²²⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 48 – 49.

²²⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 50 – 51.

²³⁰ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 50.

²³¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 50.

²³² KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 51 – 52.

jeho legislativní činnost určil, že matka, která zbloudila od křesťanské víry, měla povinnost pro svou dceru zřídít věno.²³³

V kapitole 4.2.3. byl zmíněn *lex Iulia de fundo dotali*, vydaný císařem Augustem. Dle tohoto zákona potřeboval manžel souhlas manželky, pokud chtěl zcizit nebo zastavit nemovitost, která tvořila věno a zároveň ležela na italské půdě. Za Justiniánovy vlády bylo toto pravidlo rozšířeno i nemovitosti ležící mimo italskou půdu – na území některé z provincií. Jejich zcizení nebo zastavení bylo neplatné i za situace, kdy manželka se zcizením nebo zastavením vyslovila souhlas.²³⁴

Justinián dále stanovil, že k navrácení věna se již neužívala *actio rei uxoriae*, nýbrž žaloba s názvem *actio ex stipulatu*. Na základě nově zavedené žaloby byl manžel povinen věno vrátit, vrácení věna nemuselo být ani slíbeno a manželovi rovněž z věna nenáležely žádné srážky. Věno vracel i pokud manželství zaniklo smrtí manželky. Nárok na vrácení věna pak kromě ženy náležel i jejím dědicům a byl zajištěn generálním zástavním právem (hypotékou²³⁵) k manželovu majetku. Rozhodla-li se vrácení věna žalovat sama žena, měla s ohledem na zástavní právo přednost na uspokojení své pohledávky před ostatními věřiteli.²³⁶

Za Justiniánovy vlády prakticky vymizela přísná manželství a byla uzavírána spíše manželství volná – bez moci manželské nad ženou. Jak bylo v kapitole 1.2.4. uvedeno, pro uzavření volného manželství nebyla předepsána žádná konkrétní forma. Obřady či slavnostní uvedení nevěsty do ženichova domu se sice objevovaly, z hlediska práva ale nebyly pro vznik manželství nutné. Stačil pouze souhlas obou snoubenců s jeho vznikem. Justinián ale pro některé případy stanovil výslovnou formu, týkalo se to například sňatků mezi osobami vyšších stavů. Rozhodl-li se muž vstoupit do manželství se svou dosavadní konkubínou, bylo povinností sepsat písemné úmluvy o věnu (*instrumenta dotalia*).²³⁷

Žena ve volném manželství mohla vlastnit svůj vlastní majetek. Záleželo pouze na ní, kolik práv k takovému majetku manželovi postoupila. Bývalo ale obvyklé, že jej svěřovala manželovi do správy. Žena majetek mohla převést i do vlastnictví manžela. Po zániku manželství pak byla k navrácení věcí oprávněna užít žalobu z bezdůvodného obohacení (*condictio sine*

²³³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1929, str. 478 – 480.

²³⁴ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. str. 479 – 482.

²³⁵ Hypotéka je jedna z forem zástavního práva. Věřitelovo právo je zajištěno hypotékou a nedochází k předání předmětu hypotéky. Věřitel může požadovat předání až tehdy, není-li pohledávka splněna. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 203.)

²³⁶ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. str. 175 – 176.

²³⁷ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. str. 464.

cause). Dle Justiniánovy legislativy byl manžel při správě ženina majetku povinen zachovávat *diligentia quam rebus suis*²³⁸ a stejně jako u vrácení věna, bylo vrácení tohoto majetku ženě zajišťováno generálním hypotékou k celému manželovu majetku.²³⁹

Do majetkových poměrů manželů mohly zasáhnout i alimentální nároky nemanželských dětí. Takové děti měly alimentální (vyživovací) nárok původně jen vůči své matce a jejím předkům, vůči svému biologickému otci nemohly požadovat nic. Justinián postavení dětí narozených mimo manželství zlepšil v tom směru, že těmto dětem přiznal alimentální nárok i proti otci, dokonce i proti jeho pozůstalým manželským dětem a dalším dědicům. Aby dosáhl mezi nemanželskými dětmi a jejich otcem ještě větší rovnováhy, byly nemanželské děti povinny v případě nouze vyživovat svého otce. Nároky na výživu, uplatňované nemanželskými dětmi otce, mohly bezpochyby ovlivnit i majetkovou situaci otcova manželství či dětí řádně narozených v manželství.²⁴⁰

6.8. Darování před manželstvím (*donatio ante nuptias*)

Darování před manželstvím se v římském právu ve větší míře rozvinulo až za doby absolutního císařství. Zprvu jej upravovala obecná pravidla týkající se darování. K darování muselo dojít skutečně před samotným vznikem manželství, později bylo neplatné. Stejně jako obecné darování, muselo i toto darování před manželstvím býti zapsáno na listině a vloženo do úředního protokolu (*insinuatio*). Často docházelo k tomu, že žena to, co obdržela při darování před manželstvím, převáděla na muže zpět jako věno. Taková situace se označovala jako *donatio ante nuptias in dotem redacta*, což lze volně přeložit jako „darování před manželstvím nesoucí znaky věna“.²⁴¹

Justinián charakter *donatio ante nuptias* v určitých ohledech pozměnil. Darování bylo možné rozmnožit již za trvání manželství a také jej zřídit i poté, co manželství již vzniklo. Vzhledem k tomuto, byl název institutu změněn na *donatio propter nuptias*, tedy „darování vzhledem k uzavření manželství“. Darování se v této formě velmi blížilo právní úpravě věna a lze uzavřít, že mělo skutečně povahu „protivěna“ (*antipherna*). Majetek, který byl takto darován, náležel stejně jako věno do vlastnictví manžela. Žena jej získala nazpět až při zániku manželství

²³⁸ Pečlivost, s jakou se stará občan o své vlastní věci. (SKŘEJPEK, M. *Latinsko - český slovníček římského práva*. str. 61.)

²³⁹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. str. 476.

²⁴⁰ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. str. 456.

²⁴¹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. str. 489 – 490.

smrti manžela nebo rozvodem. Majetek ale držel muž, pokud žena rozvod zavinila nebo manželství zaniklo její smrtí. Se zánikem manželství zanikala i generální hypotéka k manželovu majetku, kterou bylo *donatio propter nuptias* taktéž zajišťováno.²⁴²

6.9. Darování mezi manžely (*donatio inter virum et uxorem si vivi*)

Majetkové převody římské právo obecně rozdělovalo na převody činěné mezi živými (*inter vivos*) a na případ smrti (*mortis causa*). V této kapitole a jejích podkapitolách bude pojednáno o darování mezi manžely učiněné za jejich života.²⁴³

Darování mezi manžely zakazovalo již dávné obyčejové právo. Nepřípustné bylo nejen darování mezi samotnými manžely, ale i mezi rodinou manžela a rodinou manželky navzájem. Důvodem bylo, aby mezi manžely nebo jejich rodinami nedocházelo k nadměrným a účelovým majetkovým převodům. V Digestech lze i přesto nalézt případy, kdy byl přesun majetku mezi manžely povolen a svým charakterem se tak často blížil pravému účelu darování.²⁴⁴

6.9.1. Odmítnutí dědictví nebo odkazu

Jedním z takových případů bylo darování prostřednictvím odmítnutí dědictví nebo odkazu²⁴⁵. Když tedy jeden z manželů dědictví či odkaz odmítl převzít, mohl jej druhý z manželů – jakožto dědic v rámci zákonné (intestátní) posloupnosti, přijmout a tím majetek získat do svého vlastnictví. Významný římský právník Ulpianus v Digestech shledává takové darování platným, opírá se zároveň o tvrzení dalšího římského právníka klasického práva – Juliana, který darování touto formou považoval taktéž za platné. Otázka, zda dochází k obohacení jednoho manžela na úkor druhého a tím i k nepřípustnému darování, je přitom sporná. Bylo to právě dědění, které bylo jednou z možností, jak získat do vlastnictví určitý majetek. Odmítnutím dědictví či odkazu tak dárce mohl účelně zmenšit svůj majetek, aby zvětšil majetek obdarovaného. Stejně tak je vhodné přihlídnout k tomu, že se intestátní posloupností zabývala celá řada římských právníků. Je zde určitá pravděpodobnost, že k darování mezi manžely

²⁴² KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 142 – 143.

²⁴³ KUČERA, Milan. *Donationes inter virum et uxorem*. In SKŘEJPEK, Michal a BĚLOVSKÝ, Petr, ed. Sborník studentských příspěvků z konferencí římského práva. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, 2001, str. 68.

²⁴⁴ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. str. 476.

²⁴⁵ Odkazem římské právo rozumí jednostranný právní úkon, kterým zůstavitel pro případ své smrti poskytuje k tíži svého dědictví majetkový prospěch jiné osobě než svým dědicům. (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. str. 304.)

skutečně docházelo, aniž by takové jednání bylo považováno za darování nepřipustné mezi manžely.²⁴⁶

6.9.2. Darování peněz na drobnosti nebo splacení dluhu

Přípustné ale bylo, aby manžel manželce daroval peníze, které mohla utratit za drobnosti, například za masti, parfémy, potraviny a koření. Ulpianus v Digestech uvádí situaci, kdy manželka peníze darované od manžela utratila za drobnosti společně se svým příbuzným. Dle Ulpiana je takové darování platné stejně, jako kdyby byla obdržela peníze k úhradě dluhu blízkého příbuzného. Peníze na drobnosti či k uhrazení dluhu příbuzného tak mohl darovat pouze manžel manželce, naopak to možné nebylo. Lze přisvědčit tomu, že manžel své ženě poměrně často poskytoval peněžní částky, jelikož to byla právě žena, která pečovala o domácnost. Výdaje na drobnosti tak byly nedílnou součástí každodenního života římské rodiny.²⁴⁷

6.9.3. Plody a úroky

Z výše uvedeného plyne, že darování mezi manžely, bylo v některých případech přípustné a tudíž platné. V této souvislosti vyvstává otázka, zda obdarovanému náleží i plody a úroky z předmětu daru? V Digestech lze nalézt fragment již zmiňovaného římského právníka Ulpiana, kde jsou plody a úroky považovány za součást daru, jenž žena obdržela a stávají se jejím vlastnictvím. Plody mohlo být vše, co pochází od darované věci, tedy například obilí, mléko či mláďata od zvířat. Jako platný dar se také posuzovalo to, pokud jeden z manželů využíval k práci otroka či jinou věc, jejichž vlastníkem byl druhý z manželů.²⁴⁸

Manžel své manželce mohl otroka rovněž darovat. Získal-li otrok nějaký majetek, bude tento majetek také náležet ženě, stejně jako výše zmíněné plody a úroky? Dle Ulpiana bude náležet tomu, kdo otroka daroval – manželovi. V Digestech to dále není blíže rozvedeno. Již zmiňovaný římský právník Gaius ve své „Učebnici práva ve čtyřech knihách“ uvádí, že majetek je možné nabývat i skrze osoby, které jsou v něčí pravomoci, manželské nebo otcovské moci. Majetek jde ale také nabývat skrze otroky, ke kterým osobě náleží poživací právo. Majetek získaný otrokem by pak s ohledem na uvedené mohl náležet manželce.²⁴⁹

²⁴⁶ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 65.

²⁴⁷ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 65 – 66.

²⁴⁸ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 66.

²⁴⁹ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 66.

6.9.4. Darování k náboženským účelům

Několikrát zmiňovaný náboženský rozměr římské rodiny, konkrétně význam náboženství pro rozvoj společnosti, zasáhl i do legislativního vývoje. V Digestech lze nalézt tři případy, kdy darování mezi manžely bylo platné, neboť účel daru měl náboženský charakter. V první řadě mohl manžel své manželce darovat věc, kterou směla obětovat bohům. Dále bylo platné darování pozemku, ovšem za podmínky, že na něm manželka nechá postavit chrám. Darovat bylo možné i olej, jehož množství nebylo specifikováno, opět k užití při náboženských úkonech. V Digestech nejsou dále specifikovány konkrétní důvody platnosti darování, nicméně je lze snadno odvodit. Podmínkou platnosti darování v těchto případech bylo naplnění manželovy vůle, jakožto vůle dárce. Tedy aby dar skutečně posloužil náboženským účelům. Užila-li by manželka darovanou věc jinak než jako oběť bohům, darování by nejspíše nebylo platné.²⁵⁰

6.10. Darování mezi manžely na případ smrti

Darování na případ smrti (*donatio inter virum et uxorem mortis causa*) bylo mezi manžely platné, což stanovují i samotná Digesta. V roce 206 n. l. bylo přijato *senatus consulta Severi* upravující darování pro případ smrti. Dle tohoto usnesení bylo darování mezi manžely pro případ smrti platné okamžikem, kdy dárce zemřel, pokud darování nebylo dárce odvoláno ještě za jeho života.²⁵¹

Darování pro případ smrti lze dále dělit dle toho, zda se osoba, jenž chce darování učinit, nachází v přímém ohrožení života či ne. Osoba nacházející se v ohrožení života – je například závažně nemocná, odsouzena k trestu smrti nebo je povolána do války, mohla učinit darování pro případ smrti. Jako *donatio mortis causa cogitatione mortis* pak bylo označováno darování učiněné osobou, která si uvědomila svou smrtelnost a darováním pro případ smrti uskutečňuje některé majetkové převody.²⁵²

V kapitole 6.9. bylo rozebráno darování mezi manžely učiněné za života obou manželů. Takové darování nebylo možné, až na v kapitole rozebrané výjimky. Zato darování pro případ smrti bylo zcela povoleno, pravděpodobným důvodem bylo, že v případě smrti dárce – jednoho

²⁵⁰ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 67.

²⁵¹ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 68.

²⁵² KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 68.

z manželů, manželství zanikalo. Digesta popisují celkem čtyři případy možného darování pro případ smrti jednoho z manželů.²⁵³

Prvním případem bylo darování mezi manžely pro případ smrti, které mělo okamžitý právní účinek. Mezi manžely došlo jednak k převodu vlastnického práva k věci, která byla předmětem daru, a to formou mancipatione nebo tradice. Dále k dohodě, dle které bude mít dárce právo na vrácení věci, pokud se vrátí z cest či bitvy nebo se uzdraví z nemoci. K vydání věci mohl užít i žalobu.²⁵⁴

Druhým případem bylo darování, které nemělo okamžitý právní účinek. Právní účinek darování nastal, až když byla splněna odkládací (suspensivní) podmínka. Suspensivní podmínkou mohlo být to, že se dárce z bitvy nevrátí nebo zemře na nemoc. Předmět daru byl převeden tradicí, nepřešel ale do vlastnictví obdarovaného, pouze do jeho držby. Vrátil-li se dárce z bitvy či se uzdravil, nedochází tedy k naplnění suspensivní podmínky, v důsledku čehož má dárce právo domáhat se vrácení věci vindikační žalobou.²⁵⁵

Předposlední možností, jak sjednat darování pro případ smrti byla ta, kdy byl předmět daru převeden tradicí na obdarovaného, opět se suspensivní podmínkou. Obsahem suspensivní podmínky bylo to, kdy bude dar dárce vrácen. Nejčastěji bylo sjednáváno, že se dar vrací, pokud obdarovaný přežije dárce. Vrácení předmětu daru bylo taktéž možno vymáhat žalobou. Posledním a nejpřísnějším způsobem darování na případ smrti bylo darování bez možnosti sjednat návrat daru. Předmět daru se zkrátka za žádných okolností nevracel.²⁵⁶

²⁵³ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 68.

²⁵⁴ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 69.

²⁵⁵ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 69.

²⁵⁶ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. str. 69.

Závěr

Vláda císaře Augusta je zcela oprávněně považována za přechod římské republiky na císařství. Již Augustův postupný nástup k moci vykazuje rysy autokratické formy vlády. S největší pravděpodobností měl Augustus již od počátku v úmyslu získat pro sebe výsadní postavení autokraticky vládnoucího jedince a dokončit tak to, co nestihl jeho adoptivní otec Caesar. Augustova cesta ale nebyla snadná. Po vzniku druhého triumvirátu v něm nezískal příliš výhodné postavení a musel o něj proto více usilovat. Augustus byl ale ctižádostivý a dovedný stratég, kterému se nakonec podařilo stanout v čele Římské říše jako její jediný vládce. Ještě po nějakou dobu fungovaly některé republikánské úřady a právní instituty, ale jen do té míry, aby Augustus zakryl fakt, že republika prakticky neexistuje.

V době Augustova nástupu k moci se římská společnost zrovna ocitla v krizi a institut manželství se netěšil přílišné oblibě. Docházelo k akumulaci majetku v rukách otců rodin, kteří svým dcerám věno buď omezovali, nebo jim do manželství zakazovali vstupovat. Augustus se to rozhodl změnit skrze své reformy. Do právní úpravy vtělil povinnost za určitých podmínek vstupovat do manželství a ty, kteří nerespektovali tuto zákonnou povinnost, stíhal sankcemi majetkového charakteru s následkem nemožnosti či omezené možnosti dědit. Augustus svou pozornost zaměřil i na právní úpravu věna. Otec rodiny měl povinnost věno zřídit, naopak manžel měl povinnost za určitých podmínek své ženě věno vrátit. Augustus rozšířil i rozsah toho, co manžel své ženě vracel. Manžel byl povinen, kromě majetku tvořící věno, vrátit ženě i veškeré zisky a výnosy, jenž z něj získal.

Augustovy reformy zasáhly nejen rodinné právo. Byly namířeny i do oblasti práva trestního. Augustus totiž stanovil, že trestným činem je kupříkladu cizoložství či kuplířství. Pachatele těchto trestných činu opět stíhaly majetkové tresty.

V polovině 3. st. n. l. se římské impérium opět ocitlo v krizi. Následkem krize došlo ke zhroucení principátu – první fáze císařství a ke zrodu druhé fáze císařství – dominátu. V čele nyní stál absolutistický panovník, nazývaný jako *dominus* – pán. Jedním z přelomových okamžiků dějin Římské říše je pak postupné prosazování křesťanské víry. Přibližně od roku 200 n. l. získávalo křesťanství na síle. Římané se ke křesťanské víře zpočátku stavěli odmítavě. Odlišný postoj zaujal až Konstantin I. Veliký, který v roce 312 n. l. povolil všem křesťanům svobodné vyznávání víry, čímž se zasloužil o definitivní přechod říše na křesťanskou víru. Křesťanství se nakonec roku 380 n. l. za vlády císaře Theodosia I. stalo státním náboženstvím.

Po smrti císaře Theodosia došlo k dalšímu přelomovému okamžiku. Římská říše se natrvalo rozdělila na dvě poloviny – na Západořímskou říši a na Východořímskou říši. Situace

v Západořímské říši se postupně zhoršovala – do armády byli přijímáni germánské kmeny a byly jim také udělovány statuty spojenců. K financování rozsáhlé armády bylo potřeba více peněz a císařský státní aparát nedokázal problémy západní části říše efektivně řešit. Západořímská říše nakonec v roce 476 n. l. zanikla.

Oproti tomu Východořímská říše prosperovala a dokázala si udržet svou životaschopnost. K jejímu zániku došlo až roku 1453 n. l., když její hlavní město Konstantinopol dobyli Osmanští Turci. Císař Justinián I. se k moci dostává v roce 527 n. l., kdy po krátkou dobu vládne se svým strýcem jako spolucísař. Po necelém půl roku Justiniánův strýc umírá a Justinián se stává jediným vládcem Římské říše. Justinián byl, stejně jako jeho strýc, velmi zbožným panovníkem. Křesťanskou víru chápal svým osobitým způsobem a horlivě se snažil o její prosazování.

Římské manželství se pod vlivem křesťanství v určitých ohledech proměnilo. Objevily se nové předpoklady i překážky pro jeho uzavření. Podmínky pro rozvod se taktéž zpřísnily. Justinián, s myšlenkou obnovy dřívější slávy impéria, přistoupil k reformám. Jeho cílem bylo uspořádat klasické římské právo a vytvořit novou a přehlednou kodifikaci práva. A to vše tak, aby kodifikace odrážela jeho absolutistické postavení a privilegované postavení křesťanské víry.

V roce 528 n. l. byly zahájeny kodifikační práce, které měly za cíl vypracovat komplexní kodex. Po pouhém roce kodifikační komise předložila Justiniánovi ke schválení vypracovaný kodex s názvem *Novus Iustinianus codex*. Po čtyřech letech došlo k přepracování tohoto Kodexu a byl znovu vydán pod názvem *Codex Iustinianus repetitae praelectionis*. Během let 530 – 533 n. l. probíhaly kodifikační práce na další sbírce s názvem *Digesta seu Pandectae*. Justinián také nařídil vypracovat novou učebnici práva, která měla sloužit jako výklad a úvod ke studiu výše zmíněných Digest. V roce 533 n. l. se stala účinnou učebnice pod názvem *Institutiones seu Elementa*.

Za Justiniánovy vlády se již funkce věna omezovala spíše na zajištění ženy v případě zániku manželství. Dále rozšířil zákaz zcizení nebo zatížení nemovitostí tvořících věno. Nyní se tento zákaz vztahoval nejen na nemovitosti ležící na italské půdě, ale i na ty nacházející se v provinciích. Účelem pravděpodobně bylo zvýšit ochranu žen, jelikož zákaz platil i tehdy, když žena se zcizením nebo zastavením vyslovila souhlas. Justinián dále změnil žalobu na vrácení věna, původně zavedenou císařem Augustem. Po podání žaloby *actio ex stipulatu* byl manžel povinen věno vždy vrátit, a to i za situace, že to nebylo dopředu slíbeno. Ani srážky mu oproti Augustově úpravě nenáležely a věno se také vracelo i v případě, kdy manželství zaniklo smrtí manželky.

Za Justiniána bylo vcelku běžné, že docházelo k uzavírání volných manželství – bez moci manželské nad ženou. Přísná manželství byla v této době již velmi ojedinělá. Žena ve volném

manželství byla oprávněna vlastnit majetek. Mohla jej svěřit manželovi do správy, a pokud tak učinila, měl manžel povinnost se o majetek starat se stejnou pečlivostí, jako se řádný občan stará o své vlastní věci. Žena měla také právo požadovat při zániku manželství majetek zpět.

Za absolutního císařství se také rozvinul institut darování před manželstvím. Justinián jej opět v určitých aspektech modifikoval. Toto darování bylo možné zřídit i po vzniku manželství a během manželství jej bylo možné rozmnožit. Název darování byl pak změněn na „darování vzhledem k uzavření manželství“, jelikož se darování svou povahou nyní blížilo spíše právní úpravě věna. Darování mezi manžely učiněné za jejich života bylo ale i za Justiniánovy doby stále považováno za neplatné. Nicméně v Digestech lze najít i pár případů, kdy k takovému darování dojít mohlo a bylo pak považováno za platné. Bylo například za určitých podmínek možné, aby manžel manželce daroval prostřednictvím odmítnutí odkazu či dědictví nebo aby jí daroval peníze k zakoupení drobností. Darovat jí mohl také určitou věc nebo olej s podmínkou, že je užije pouze k náboženským účelům. Digesta dále obsahují čtyři případy, kdy bylo možné učinit darování mezi manžely pro případ smrti. Bylo tomu zřejmě proto, že pokud zemřel dárce – tedy jeden z manželů, manželství zanikalo a darování na případ smrti mělo sloužit ku prospěchu ovdovělého manžela či manželky.

Augustus a Justinián nastupují k moci každý za jiných okolností. Augustus nastoupil v době, kdy se Římská říše ocitla v krizi a reformy byly do jisté míry nezbytnou nutností. Sporná zůstává otázka, zda Augustův úmysl pozdvihnout římskou rodinu a manželství byl opravdu „čistý“, nebo zda reformami sledoval jen upevnění svého postavení. Právní úprava povinného manželství zřejmě přispěla ke stabilizaci tohoto institutu. Ovšem tresty majetkového charakteru, které byly ukládány, pokud určité osoby nevstoupily do manželství nebo pokud manželé zůstali bezdětní, mohly patrně neblaze ovlivnit i majetkové poměry manželů. Naproti tomu Augustova právní úprava věna byla k majetkovým poměrům manželům příznivější, ovšem spíše pro manželku.

Reformní snahy Justiniána byly velmi ovlivněny jeho silným náboženským založením a také tím, že vládl v době absolutního císařství. Manželství bylo jako posvátný svazek vnímáno více než kdy dřív. Lze uzavřít, že Justiniánovy reformy ovlivnily majetkové poměry manželů o trochu pozitivněji než reformy císaře Augusta. Věno nyní se vracelo téměř vždy, darování před manželstvím bylo možné zřídit i po jeho vzniku a za určitých okolností bylo možné darování mezi manžely. Zřejmě k tomu přispělo i velmi rozšířené volné manželství, kdy v souladu s charakterem tohoto svazku docházelo k větší majetkoprávní samostatnosti obou manželů.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

- BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Vydání 1. Praha: Academia, 1988, 304 str.
- BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. I. vydání. Praha: Panorama, 1981, 512 str.
- BLAHO, Peter., HARAMIA, Ivan., ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, 483 str. ISBN 80-85719-07-X.
- BURIAN, Jan. *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. Vydání 1. Praha: Svoboda, 1970. 285 str.
- COULANGES FUSTEL DE, Numa Denis. *Antická obec. Studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma* 1. vydání. Z francouzského originálu *La cité antique* přeložili Jitka BRYKSI, Kateřina MIKŠOVÁ a Jan SOKOL. Praha: Sofis, 1998, 392 str. ISBN 80-9024-39-7-5
- CSILLAG, Pál. *The Augustan laws on family relations*. Translated by József DECSÉNYI. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1976, 275 str. ISBN 963-05-0941-5
- ECK, Werner, *Velké postavy světových dějin: Augustus a jeho doba*. Vydání první. Z německého originálu *Augustus und seine Zeit* přeložil Vlastimil DRBAL. Praha: Vyšehrad, 2004. 118 str. ISBN 80-7021-688-3
- GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Třetí vydání v českém jazyce. Z anglického originálu *History of Rome* přeložila Alena JINDROVÁ – ŠPILAROVÁ. Praha: BB/art, 2010, 472 str. ISBN 978-80-7381-769-5
- GRANT, Michael. *Římští císařové, životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. – 476 po Kr.* Z anglického originálu *The Roman Emperors* přeložily Eliška HORNÁTOVÁ a Michaela AMLEROVÁ. Praha: Jiří Buchal – BB art, 2002. 388 str. První vydání v českém jazyce. ISBN 80-89047-70-X
- GREGOR, Martin. *Římský stát a právo za vlády císaře Augusta*. Vydání první. Praha: Leges, 2018. 200 str. ISBN 978-80-7502-304-9
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1929. 646 s.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C.H.Beck, 1995. Právnické učebnice. 386 str. ISBN 80-7179-031-1
- KUČERA, Milan. *Donationes inter virum et uxorem*. In SKŘEJPEK, Michal a BĚLOVSKÝ, Petr, ed. *Sborník studentských příspěvků z konferencí římského práva*. I. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, 2001, 97 str. ISBN 80-85889-39-0
- LISOVÝ, Igor. *Antické reálie - rodina, stravování, obydlí. Příručka pro posluchače oboru Latinský jazyk a kultura*. Vydání: 1. [CD], Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2007. 130 str. ISBN 978-80-7368-316-0
- MALINA, Jaroslav a kolektiv. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám umění a literatury)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009. 4738 str. ISBN 978-80-7204-560-0

MEIER, Mischa. *Justinián. Život a vláda východořímského císaře*. Z německého originálu *Justinian. Herrschaft, Reich und Religion* přeložil Vlastimil DRBAL. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. 192 str. ISBN 978-80-86818-88-7

PLÚTARCHOS. *Rady manželské, Útěcha ženě, O lásce (zlomky nezachované rozpravy)*. Plzeň: Odeon, 1973. str. 96.

SKŘEJPEK, Michal. *Latinsko - český slovníček římského práva*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 182 str. ISBN 978-80-7380-387-2

SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius. Zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018. 319 str. ISBN 978-80-7380-686-6

SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vydání první. Praha: C. H. Beck, 1997. Skripta. 116 str.. ISBN 80-7179-123-7

VAŇKOVÁ, Jarmila. *Římské reálie pre právníkov*. 1. vydání. Bratislava: IURA EDITION, 2003. 222 str. ISBN 80-89047-70-X

ŽIDLICKÁ, Michaela. *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní. Ius Romanum*. In BUBELOVÁ, Kamila, ed. *Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, 104 str. ISBN 80-244-0582-2

2. Seznam použitých právních předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství.

Majetkové poměry manželů v době císařů Augusta a Justiniána I.

Abstrakt

Tématem diplomové práce jsou majetkové poměry manželů v římském právu za dob vlády císařů Augusta a Justiniána I. Manželství je obecně důležitým právním institutem, na který lze nahlédnout z různých úhlů pohledu. Právní úpravu manželství obsahovalo i římské právo, a protože bylo římské manželství velmi specifické, docházelo poměrně často k jeho větším či menším reformám.

Práce si klade za cíl rozebrat majetkové poměry manželů v době vlády císařů Augusta a Justiniána I. Císař Augustus k moci nastupuje v roce 27 př. n. l., tedy v době, kdy institut manželství a rodiny upadal na významu a celá římská společnost se ocitla v krizi. Oproti tomu nábožensky smýšlející Justinián se k moci dostává v roce 527 n. l. Státním náboženstvím je v té době křesťanství.

Práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol. První kapitola podává obecný pohled na institut manželství a ve své druhé polovině se zaměřuje na římské manželství. Druhá kapitola vysvětluje základní právní instituty manželského majetkového práva. Třetí kapitola se zabývá historickým vývojem Římské říše. Zakončena je pojednáním o nástupu císaře Augusta, jelikož jeho nástup k moci je považován za přechod římské republiky na principát.

Jednou ze stěžejních kapitol je pak kapitola čtvrtá, která popisuje reformy císaře Augusta v oblasti majetkových poměrů manželů. Augustus v rámci svých reforem zavedl povinnost pro určité osoby vstupovat do manželství a zplodit v něm potomky. Tresty majetkového charakteru pak postihovaly ty, kteří tuto povinnost nerespektovali. Dále reformoval i institut věna. Jeho reformy v určitých ohledech zasáhly do majetkových poměrů pozitivně – například reformy týkající se věna byly příznivější, ovšem spíše pro manželku. V určitých ohledech se ale jednalo o negativní zásah do majetkových poměrů – například tresty ukládané za nerespektování povinného manželství a povinnost zplodit potomky.

Pátá kapitola popisuje historický vývoj od konce Augustovy vlády včetně nástupu císaře Justiniána I. Druhou ze stěžejních kapitol je kapitola šestá, která se zabývá Justiniánovými reformami rodinného práva. Justinián se rozhodl uspořádat klasické římské právo do přehledné a ucelené kodifikace. Výsledkem byl vznik Kodexu, Digest a učebnice práva Instituce. Justiniánovy reformy v oblasti manželského práva a majetkových poměrů manželů byly z velké části ovlivněny jeho náboženským smýšlením. Zároveň se majetkových poměrů manželů dotkly pozitivněji než Augustovy reformy. Například věno se manželce vracelo vždy, darování

před manželstvím bylo možné zřídit i po jeho vzniku a za určitých okolností bylo možné darování mezi manžely.

Ve svém závěru práce srovnává legislativní činnost obou panovníků a to, jakým způsobem reformovali oblast majetkových poměru manželů. Reformy císařů Augusta a Justiniána I. si do budoucna zaslouží i další zpracování, nejen z pohledu manželského majetkového práva, neboť v obou případech se jedná o rozsáhlou legislativní činnost.

Klíčová slova: Augustovy reformy, majetkové poměry manželů, Justiniánovy reformy

Property relations of spouses in the period of the Emperors Augustus and Justinian I.

Abstract

The topic of this thesis is the property relations of the spouses in Roman law during the reign of Emperors Augustus and Justinian I. Marriage is generally an important legal institute, which can be viewed from different points of view. Legal regulation of marriage was included also in Roman law. Since the Roman marriage was very specific, it was relatively often undergoing major or minor reforms.

The aim of this thesis is to analyze the property situation of spouses during the reign of Emperors Augustus and Justinian I. Emperor Augustus came to power in 27 BC, in the time, when the institute of marriage and family was declining in importance and the whole Roman society was in a crisis. On the other hand, the religious-minded Justinian came to power in 527 AD. At this time the state religion was Christianity.

The thesis is divided into six main chapters. The first chapter gives a general view of the institute of marriage. The second part of the first chapter focuses on Roman marriage. The second chapter explains the basic legal institutes of matrimonial property law. The third chapter deals with the historical development of the Roman Empire. Coming to power of Emperor Augustus is discussed at the end of this chapter because this moment is considered as transformation of the Roman Republic to the principate.

The fourth chapter is one of the most important chapters. It describes the reforms of the legal area of property of spouses done by Emperor Augustus. As a part of his reforms, Augustus introduced an obligation for certain persons to get married and father offsprings. The law imposed punishments if somebody did not respect this obligation. He also reformed the dowry institute. In some respects, his reforms had a positive effect on property situation – for example the dowry reforms were more favourable, but rather for a wife. However, in some respects, his reforms were negative interference to property relations of spouses – for example penalties imposed for not respecting a compulsory marriage and the obligation to father offsprings.

The fifth chapter describes historical development from the end of Augustus' reign, including the coming to power of Emperor Justinian I. The sixth chapter is another important chapter. It deals with Justinian's reforms of family law. Justinian decided to organize classical Roman law into well-arranged and comprehensive codification. As a result the Code, Digest and the Institutional Law Textbook arose. Justinian's reforms of the legal area of matrimonial law

and property relations of spouses were largely influenced by his religious beliefs. At the same time, the property situation of the spouses was more positively affected by Justinian's reform than by August's reforms. For example, the dowry was always returned to the wife, the donation before the marriage could be established even after marriage was concluded, and under certain circumstances it was possible to donate between the spouses.

At the end of the thesis you can find comparison of the legislative activities of both Emperors and how they reformed the area of property relations of spouses. The reforms of Emperors Augustus and Justinian I. deserve further elaboration in the future, not only from the perspective of matrimonial property law, since reforms of both involve extensive legislative activity.

Klíčová slova: August's reforms, property relations of spouses, Justinian's reforms